

II. RÁKÓCZI FERENC
KORA SZEGEDEN.

KURUC-VILÁG

IRTA

VARGA FERENC
SZEGED-BELVÁROSI APÁT-PLÉBÁNOS.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Magyar Művelődéstörténeti Intézetének Könyvtára	
Lelt. napló: _____	Lsz.: <i>ii</i>
<i>ca</i> csoport: _____	<i>1.050</i> szám.

SZEGED
ENDRÉNYI IMRE KÖNYVNYOMDÁJA
1906.

Jelen füzetecskét, mely a II. Rákóczi Ferenc és kurucjai által 1703—1711-ig Szegeden és ennek környékén vívott szabadságharc történetét vázolja, — a Szegedi Dugonics-társaság, saját följánlásom folytán, a Rodostóban elhunyt II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai dicső hamvainak Öfelsége az apostoli magyar király legmagasabb akaratához és az egész nemzet régi óhajához képest f. é. október 27-én történendő hazaszállítása emlékére saját költségén kinyomtatta, oly célból, hogy annak jövedelme a Szegeden fölállítandó II. Rákóczi Ferenc lovas ércszobrának költségei fedezésére fordíttassék.

Tisztelettel

a szerző.

A közel százötven évig nyakunkon ült török hatalom hanyatlása folytán mindinkább elbizakodott s nemzetünk szabadságát és függetlenségét minden áron elnyomni akaró osztrák uralom ellen időközönként föllángolt nemzeti küzdelmek között, aligha volt egy is, amely a II. Rákóczi Ferenc által majdnem teljes nyolc évig vívott szabadságharcot akár hősiesség, akár dicsőség tekintetében fölülmultra volna. Ezen valóban lélekemelő küzdelem szenvedéseiből szegény városunk is jóformán kivette a maga részét.

Mielőtt azonban ennek leírásához fognék, szükségesnek látom előbb röviden előadni azon okokat, amelyek Rákóczit és nemzetünket fegyveres fölkelésre kényszerítették.

Az okok im — e következők: Az egyesült magyar- és császári hadaknak a törökök ellen 1686-ban s később is még többször kivívott fényes győzelmei, annyira elbizakodottakká tették a bécsi kormányférfiakat, hogy az 1687-iki törvény által örökössé lett magyar szentkorona birodalmával úgy kezdenek bánni, mint valami meghódított tartománynyal. Mellőzték a főnnálló törvényeket, kényök-kedvök szerint adóztatták a már ugyis eléggé kiszipolyozott népet;

katonai kényuralmat állítottak a törvényes közigazgatás helyébe, szóval mindent elkövettek, hogy a nemzetet ősi alkotmányából kiforgassák.

Ennyi törvénytelenység, rendkívüli adóztatás, hadélelmezés, illetéktelen szolgálatkövetelés, érdekérsítés, zaklatás, vagyon- és személy bártortalanság mellett aztán nem csoda, hogy a végkép elnyomott, kizsartolt nép kedélye annyira elfásult, hogy utóbb már a munkához sem volt semmi kedve. Gazdasága napról-napra pusztult, földjei elparlagósodtak, maga pedig véginségre jutott. Ehhez járult még a roppant drágaság is a kenyérben, marhában és sóban; mely utóbbinak ára a királyi kamara által olyannyira fölcsigáztatott, hogy a nép nem bírván azt megvenni, sőtlanul ette kenyerét.¹

Nem volt osztály, nem volt rend, mely e borzasztó nyomást ne érezte volna. Még maguk a kevéssel előbb jólétnek örvendett szab. kir. városok is végromlásnak indultak; szegénységük, polgáraik megfogyatkozása, mesterségeik és iparuk hanyatlása által mutatván, hogy árvaságra jutott a haza s az árvák javai eltékozoltattak a gyámok által.²

Eszterházy Pál nádor többször figyelmezteté a királyt a vallás-ügy, nyomasztó adók s önkényes kormányrendszerből reája háramolható veszélyekre, de szavai, mint a pusztába kiáltónak szava elhangzottak anélkül, hogy a bajon segítve lett volna.

1703. elején már zúgni, forrongani kezdett a nép; ugyanazon év tavasza közepén pedig már kö-

¹ Horváth M. Magyarorsz. tört. IV. k. 278. l.

² II. Rákóczi Ferenc emlékirata a magyar hadjáratról 1703–1711. Ráth Károly. Pest, 1861. 55. l.

veteket is küldött a bécsujhelyi fogságából szerén-
csésen kiszabadult s Lengyelországba menekült
Rákóczi Ferenchez, hogy ötet hazatérésre s a sza-
badság zászlójának fölemelésére birja. *„És az isteni
gondviselés — írja Rákóczi — elküldött a puszta
hazába, hogy legyen szabadságra kiáltó szózat és
meghallá e szózatot az ország minden népe!”*¹

Junius közepe táján még Munkács alatt tábo-
rozott a szabadság hőse s már két hónap mulva
Duna-Tisza közén lobogtak zászlói.

A Rákóczi-féle szabadságharc alatt Szeged
városa igen fontos szerepet játszott. Ami a felsőbb
megyékre nézve Buda és Szolnok volt, ugyanaz volt
Szeged az alvidékre nézve. *Három torony, négy
körönd s mély árkok* által védett vára oly erős
pontot képezett, melyre a nagyobbára németekből
álló, mintegy 400 főnyi őrség mindenkor biztosan
támaszkodhatott.²

A szegedi vár ekkoron végvidéki erősség
volt s mint ilyen, hazai törvényeink értelmében
a körülötte fekvő, vagy a tőle nem épen távol
eső községektől nyert ellátást. Ámde a szabad-
ság szele oly gyorsan röpitette a győztes kuru-
cok diadalmas zászlóit, hogy alig néhány hónapra
már Szatmár-, Szabolcs- és Biharmegyék egé-
szen, sőt Csongrádnak tiszántuli része és Bé-
kés is, Rákóczi fegyvereinek hódolt. Eszerint a
szegedi várőrség e részekről teljesen elzáratván,
onnét élelmezést és segedelmet többé nem várhatott,

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékirata a magyar hadjáratról 1703—1711.
Ráth Károly. Pest, 1861. 55. l.

² Horváth M.: Magyarország. tört. IV. k. 323. l.

mi annál nagyobb baj volt reá nézve, miután a Tisza és Maros közötti egész tartomány még mindig török hatalom alatt állott. Mit volt tehát mit tennie, mint a vár föntartására megkívántató kézi- és igás munkákat, valamint az abban levő katonaság ellátására szükségeltető pénzt s élelmiszereket a hozzáférhetőbb városokra és községekre kirónni. Önként érthető, hogy Szeged város lakosai szintén osztoztak e terhekben, még pedig jóval előbb és sokkal nagyobb mértékben, mint amazok. Már az első év végén azon panaszkodnak a m. kir. udvari kancelláriánál, hogy *Comet József* szegedi kamarai tisztartó őket, a katonaságnak mult évi téli eltartása fejében *Globitz János Frigyes* báró, szegedi várparancsnok beleegyezésével rájuk vetett 2500 frtnyi összegből még föntmaradt 1823 frt megfizetésére akarja szorítani; holott csak az imént is a nemrég elesett *Kiba* őrnagynak egész rác hadát ők élelmezték, mely alkalommal a nevezett had *402 akó borukat, 16 darab ökrüket s 300 ártányukat*, (sertésüket) *emésztett föl s emellett még az általa megrongált, vagy eltulajdonított házi eszközökben is 1000 tallérnál több kárt okozott a lakosságnak*; minek következtében arra kéri a föntemlitett udv. kancelláriát, hogy tekintetbe vévén az ő nyomorúságaikat, valamint *a vár erődítésére és kijavítására fordított éjjel-nappali munkálkodásaikat, ingyenes katonai szállításaikat* s egyéb a magyar sz. korona és a fölséges osztrák uralkodóház iránt kitüntetett hű és hasznos szolgálataikat, kiváltképen pedig a *Jenő herceg hadserege részére — annak 1698-iki táborozása alkalmával — ingyen kiszolgáltattott tetemes*

*mennyiségü gabona- és abrakbeli ajándékukat, őket a cs. kir. udvari kamara és főhaditanács által az említett tisztartó és várparancsnok további háborgatásától, valamint a fönt kitett hátralék megfizetésétől s egyáltalán minden adótul fölmentetni kegyeskednék annál is inkább, miután a legtöbben közülök anynyira ki vannak merülve, hogy még csak egy falat kenyерük sincs.*¹

Meg vagyunk győződve, hogy e panasz-, illetőleg kérelem-levél, melyet a m. kir. udvari kancellária 1703. december 31-én pártolólág terjesztett a két főhivatal elé,² odafönt megtette a maga hatását, de hogy annak idelent valami különös kedvező eredménye lett volna, azt épen nem mernénk állítani; legföljebb a hátralék engedtetett el nekik, miután a kurucok által mindinkább sarokba szorított Globitznak, hacsak katonáit éhen veszíteni nem akarta, pénzre és élelemre volt szüksége s ezeket Schlick gróf tábornagy utasításából minden kimélet és kivétel nélkül továbbra is bekövetelte.

A vidékbeli hozzáférhetőbb községeket illetőleg, az első kirovás Kecskemét, Nagy-Körös és Cegléd városokat, nemkülönben Izsák helységet érte. Nagy mennyiségü buza, zab és árpa valának a legelsőbbben követelt ellátási szerek. Minthogy azonban e helyek a budai őrség élelmezésére voltak kötelezve, a Kecskemét városa által emiatt megkeresett Pestmegye nevében Petrovai László alispán aug. 20-áról a nevezett városnak meghagyja, hogy *„egyáltalán végett Kglmes Urunk ő Felsége parancsolatja, ugy az*

¹ A birtokomban levő okmányban.

² U. ott.

*Méltóságos (budai) Dicasterium hire nélkül senki semmit se adjon.*¹ De alig telt el egy hónap, már az imént említett megye meghunyászkodott tisztviselői, az előbbeni rendelettel ellenkezőleg azt határozták, hogy „*ha ő Felsége szolgálhatja oly urgener. kívánja* azon kívánt buzának és abraknak praestatioját, abban azon *szegedi dispositio* szerint eljárjanak és semmit különben ne cselekedjenek.”² Globitznak meg azt írják, hogy értesülvén a kecskeméti-, körösi- és ceglédi-ekre, valamint az izsákiakra kivetett terményekről; jöllehet eziránt sem Ő felségétől, sem az ő közvetlen felsőbbsegeiktől semmi utasításuk nincs, mégis belátva annak a *jelen súlyos körülmények közötti* szükségességét, nehogy az egész teher az említett négy községen fekdjék, akként intézkedtek, hogy a szegedi várba szállíttatni rendelt terményeket a megye többi községeire is rárótták. Ha pedig ezek ebbeli kötelezettségüknek azon gyorsasággal, melyet néha az ügy sürgőssége kíván, meg nem felelhetnének, ez esetben a négy város teljesítse azt s a megye nekik az általuk beszolgáltatott terményeket természetben, vagy pénzben okvetlenül megterítendi.³ És ezen intézkedés által nemcsak a nevezett városok, hanem a Szeged környékén fekvő többi községek is egytől-egyig Globitz rendelkezése alá adattak.

Eközben a Rákóczi-mozgalom egész Csongrád kapujáig ért. Itt a tiszai átjárókat a szegedi őrség egy erős osztálya őrizte. A kurucok a nevezett város

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 23. 1.

² U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 14. sz. a.

³ U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 15. sz. a.

alatt szeptember 14. vagy 15-én fegyveres áttörést kíséreltek meg, de pórul jártak; mert a szávamelléki végvárok parancsnokának, Kiba bárónak rác hadai által csufosan visszaverettek. Ez ütközet alkalmával a rácok vesztesége 90 halott és 50 sebesült, a kurucoké pedig a bécsi ujság szegedi tudósítója szerint 600 halott volt ¹

Szeptember 18-án a Tizánál örökdő szegedi őrség osztály-tisztje, miután emberei az élelemből végkép kifogytak, Globitz parancsa folytán Nagy-Körös és Kecskemétre 10 horvát huszárt küld azon izenettel, hogy azok az ő csapata számára kenyeret, vágó-marhát, abrakot és szénát küldjenek.² Ugyanezen időtájt a bródi és szávamelléki végvárok parancsnoka, Heiszter Szigbert gróf, seregét a Csongrádnál diadalt aratott s onnét Szegedre viszatért Kiba hadtestével egyesítendő, Szegedre érkezett és pedig valószínűleg azon célból, hogy innét egyesült erővel a Deák Ferenc kuruc vezér által szorongatott Szolnok fölmentésére siessen; mert a halasiakhoz (szeptember 29-én) intézett levelében azt mondja: hogy: „Ő cs. kir. Felsége kegyes parancsa szerint előrehatolandó, táborát Szeged alá mozdította; miért is a jelen levél erejénél fogva fölszólítja őket, hogy kebelökből szavaíhethő embereket küldjenek hozzája s katonái számára élelmet s kocsikat készítvén, ötöt a lázadók mozdulatairól fej- és jószágvesztés büntetése alatt éjjel-nappal tudósítani el ne mulasszák.“³

¹ Szalay L.: Magyarország tört. IV. k. 98. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 17. sz. a.

³ Tooth János: Kis-Kun-Halas története, jegyzetekkel s oklevelekkel. Kiadta Szilágyi Sándor. Pest. 104. l.

Ugyane nápról Kiba is bocsájtott ki egy nyíltlevelet Szegedről, melyben Rákóczit és Bercsényit becstelenné, csaló és hitszegő pártütőknek, Isten, világ és a haza ellenségeinek stb. nevezvén, a velük tartó lázadókat megfenyítéssel ijesztgeti, a hűségben megmaradottakat pedig kegyelemről és illő jutalomról biztosítja s a községeket arra kéri, hogy hozzája néhány megbízható egyént s tábora számára élést küldjenek; végül, hogy a lázadók mozdulatairól ötlet éjjel-nappal tudósítsák s a most kiküldött levelet övéik végső veszedelmének büntetése alatt közzetegyék s az abban foglaltakat mulaszthatlanul teljesítsék.¹

De nem sokáig hegykélködhetett a rác vezér győzelmével; mert midőn október első napjaiban a még talán ostrom alatt levő, vagy már be is vett Szolnok fölszabadítása vagy visszafoglalása végett előrehatolandó 3000-nyi rác hadával Halas alá érkezett, a Szolnok felől eléje siető Deák Ferenc feles hadai által megtámadtván, megveretett, mely alkalmalmmal ő maga is elesett.² A kurucok e csatában 234 embert vesztettek, kiket aztán a halasiak „mind az *szegedi generális parancsolatja*, mind az kuruc tisztek akarátja szerint öszszehordottak, egy nagy vermet ásván nekik; kiket eltemetvén, egy szép halmocska növekedett temetésekből, kit ma is kuruc-halomnak hívnak.“³

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 21. sz. a.

² U. e. u. ott IV. k. 35. l. és Ráth K.: II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 1703–1711. 38. l.

³ Tooth J.: Kis-Kun-Halás tört. 103. l. XIV. a városi I. sz. jzökönyvből és Horváth Péter: Commentatio de initiis ac majoribus Jazygum et Cumanorum. pag 237. Némelyek Deák győzelmét kétségbevonják. És

A kuruc hadak lejobb jövetelére tömérdek sok bajt okozott az általuk szórványosan megszállt községeknek; mert anélkül, hogy őket a náluknál gyakorlottabb és jobban fegyverzett császári katonaság ellen megvédeni tudták volna, őket a budai és szegedi parancsnokok követelte élelmi- s egyéb szerek beszolgáltatásától eltiltották, miáltal azokat boszúállásra, a magyarok iránt kiolthatlan gyűlölettel viseltető ráccokat pedig a legkegyetlenebb tettekre és pusztításokra ingerelték.

Ez időben *Pestmegye felső részére Buda, az alsóra pedig Szeged volt a bácskai és tiszavidéki rácság főfészeke*. Már 1703. szeptember közepe táján Csongrádnál, október elején pedig Halasnál láttuk őket harcolni; de rendszeresen felültetett haduk csak e hó második felében fogta körül vidékünket Huyn báró, Kreutz és Monaszterli vezérletük alatt.

Ez időtől fogva e mindent földuló, kifosztó, fegyelmezetlen had valóságos ostorává lőn a vidékünkbeli szegény községeknek. Ha ezek közül valamelyik a rája kirótt élelmiszert vagy adót beszolgálóban a Halas-városi jegyzőkönyv is ez értelemben beszél. „Az 1703-ik esztendőben október 3-án — így szól a nevezett jegyzőkönyv — a Rákóczi pártján levő új számadás kurucok Halas városára beszállottanak, kiknek is a Száva-melléki sívókok és az bácskai rácság, *magyar szegedi katonaság* utánnok jöven az városon kívül napkeletről, az kurucok eleikbe kimenvén megütköztenek és az kurucok megverettetvén elesett benne kétszáz és harmincegy.“ Tooth J.: i. h. 103. l. — *Globitz* báró szegedi várparancsnok pedig szemrehányást tesz a halasiaknak, hogy a csata alatt „ki vellával, ki kaszával s egyéb fegyverrel othon összegyülekezve voltak s csak azt várták, hogy a harc vége mely felé szakad és fordul. Ha látták volna, hogy a császáriak vesztenek, mind rajtok mentek volna.“ Tooth J.: Kis-Kun-Halas tört. 106. l. — Vagy nem ez volt tehát azon csata, melyben Kiba elesett, vagy ha igen, úgy Deáknak a csata után történt visszavonulását mind a halasiak, mind pedig a szegedi várparancsnok vereségnek vették.

tatni elmulasztotta, már nyomban ott volt Globitz fenyegető levele, hogy így, meg amugy küldi a rácot nyakára, aztán magukra vessenek, ha valami bajuk történik.

Ezeknek sem kellett sok biztatás; sokszor a kurucoktól kapott vereségek visszatorlása fejében, de a legtöbbször minden igaz ok nélkül; — csupán rablási szándékból megrohanták a csekély őrség által védett, vagy épen védtelen községeket, azokat kirabolták, fölgyújtották, lakosaikat legyilkolták, barmaikat elhajtották s több efféle istentelen cselekedeteket vittek véghez, miknek olvasásánál hajunk szála is fölmered.

Rákóczi már rég föltette magában, hogy e rakoncátlan, vad népet megfenyíti s e végből már október elején intézkedéseket tett. *„Aminthogy — írja a Tokaj alatt táborozó fejedelem e hó 16-ról a dolgainak elintézése végett hazakészülő Sennyei István tiszántúli főhadparancsnoknak — egy kevéssé még azon Szeged körül levő rácok ellen való szándékunk a végre leküldött feles hadaink által véghezmegyen, Kegyelmed lévén várakozással, annakutánna Kegyelmed házához elfordulhat.“*¹ Négy nappal később pedig, azaz október 20-án ugyanazon főhadparancsnokot visszatérésre szorgalmazván, értesíti, hogy jóllehet *„az mely rácok eszvegyültek, azok is már elosztottanak, úgy, hogy alig vagyon 400 Szeged körül; mindazáltal feles ha-*

¹ Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítvé, kiadja a magyar tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Első osztály: had- és belügy. Szerkeszti Thaly Kálmán. Pest, 1873. I. k. IV. Quartus extractus. 9. sz. 130. l.

*dainkat ugyancsak ellenek elküldettük, hogy azon rácságot végképen eltöröljék és pusztítsák.*¹

Ezalatt az erdélyi német is kimozdult fészkeből s azon szándékkal, hogy *magát a szegedi ráccokkal egyesítse*, egész Jenőig hatolt előre. De a fejedelem még elég jókor észrevette e tervet s annak meghusítására Bóné András ezerét Várad felé,² a csak imént megtért Károlyi Sándort pedig az időközben *számra megfogyott* szegedi rácság szemmeltartása, illetőleg megnyerése végett Kecskemétre küldötte.³

A tábornok meg is kísérelé a békitést, de sikertelenül; mert a szegedi rácság legkisebb rokonszenvvel sem viseltetett nemzeti ügyünk iránt s amint Károlyi jász-kun-kuruc hadai följebb vonultak, rögtön megkezdé a vidéken garázdálkodásait s az emiatt Szegedre Globitzhoz panaszra menő kecskeméti birót két társával utközben megrohanván, őket kocsijaik-, lovaik- s egyáltalán minden náluk található holmiaiktól tisztára megfosztották.⁴

Mint az előadottakból látható, ez időben a környékbeli községek nyugalma nagyobbára Globitz szeszélyétől függött. Tudták és érezték is ezt az odavaló lakosok s ép azért, amint csak szerét tehették, hol titkon, hol nyíltan lekötelezni iparkodtak őt. Kecskemét városa nyomban a főntebbi esemény után, azaz november 15-én, 500 forintot küldött Szegedre;⁵ később pedig több ízben almával,

¹ Thaly K.: Archivum Rákóczianum. stb. I. k. IV. Quartus extractus. 12. sz. 131—132 l.

² U. e. u. ott I. k. Quartus extractus. 22. sz. 137. l.

³ U. e. u. ott I. k. IV. Quartus extractus. 25. sz. 139—140. l. és Károlyi Sándor önéletrajza. Horváthnál: IV. k. 292. l.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 56. l.

⁵ U. e. u. ott IV. k. 52. l.

körtével s egyéb gyümölcsökkel kedveskedik a várparancsnoknak.¹ Máskor meg, hogy a felső pártra (kurucokra) csapó szegedi katonaságtól nyugton maradjon, 7 tallért, 3 garast s 10 denárt ajándekoz nekik.²

Időközben a magy. kir. udv. kancellária Monaszterli rác tábornokhoz egy tiltó rendeletet bocsájtott, melyben annak szemére lobbantván a népe által vidékünkön elkövetett iszonyu pusztításokat s erőszakoskodásokat, kijelenti, hogy jövőre az efféle kihágásokért őt teszi felelőssé.³ Másfelől meg Huszár János szolgabíró értesíti a kecskemétiakat, hogy — miután Ő felsége az országot egyáltalán minden adótól fölmentette, — a nemes vármegye elhatározta s általa meg is parancsolja, hogy ezentul *se eő Ngnak (Globitznak), se másnak senkinek semmi Portiot ne fizessen.*⁴

De ugy látszik, hogy Globitz nem sokat adott az efféle rendeletekre; mert kevéssel utóbb meg már a halasiaktól követel nyolc élelemmel vagy szénával megrakott szekeret s emellett rájuk parancsol, hogy a portio-pénzt minél előbb befizessék, mert máskülönben majd érette küld s aztán ő ne legyen oka, ha őket valami nagy bú és kárvallás éri.⁵ Minthogy azonban ezek, még e fenyegetésekre sem akartak fizetni, a következő 1704. év január 2-án újra rájuk ír és erősen megdorgálja őket. „Látom — ugymond — mindekkoráig is, hogy abból a vakmerőségből

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 52. l.

² U. e. u. ott IV. k. 93. l.

³ U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 34. sz. a.

⁴ U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 39. sz. a.

⁵ Tooth J.: Kis-Kun-Halás tört. 12. l.

ki nem akartok térni; sőt inkább kemény nyakatokat újabb az szófogatatlanság által fölhegyesítettétek, hogy az én parancsolatomnak, melyet előtetekben attam eleget nem teszétek, (így!) én az mint parancsoltam tinétek Császár és Felség neve alatt és ugyan eő Felsege számára disponáltam, semmit az én számomra nem akartam, vagy korántsem volna töletek, én kész lések mindenkoron megfelelnem, ha valami jövendőben is történnék.“ S aztán megparancsolja nekik, hogy salvaguardáit tüstént megfizessék és visszahozzák s ezentul a maguk ember telenségének tulajdonítsák, ha valami esik rajtuk.¹

Bármennyire berzenkődött is azonban a parancsnok, ijesztgetései eredmény nélkül maradtak s elvégre is Bécs felé kellett fordulnia pénzért. Jenő herceg, mint az akkori csász. haditanács elnöke és birodalmi főhadibiztos, a Globitz által kért 2000 frtot a budai pénztárból utalványozta ki; de miután az ottani hadibiztos, Schweidler, a Dunatisza közén ekkor uralkodó zavargós időben nem tartá tanácsosnak Budáról Szegedre pénzt küldeni, január 12-én arról értesíti a szegedi várparancsnokot, hogy a föntebbi összeg kifizetése végett Kecskemét városát utasította. Minthogy azonban ez semmi áron fizetni nem akart, Globitz a nevezett város elöljárói közül kettőt orozva elfogat s őket mindaddig rabul tartja, míg a város által ki nem elégítették.²

Ugyanazon a napon, melyen Schweidler a szegedi parancsnokot értesíté, Károlyi Pápán fogadta a mindenfelől hozzája tóduló harcosokat. A szerémi és

¹ Tooth. J.: Kis-Kun-Halas tört. 109. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 99—100. l.

bácskai rácok is megtisztelték őt követségükkel s nekie hűséget fogadván, 5000 fegyverest ajánlottak segítségül. Rákóczi erről mit sem tudott. Két derék hadvezére, Deák és Ilosvai anélkül, hogy a pár nap előtt történt fordulatról értesülve lettek volna, Kreutz

és Monaszenterli hadait öszszetörvén, győzelmi mámorukban a bácskai rácokra rontottak s azok helységeit tüzzel-vassal pusztították;¹ mely elhibázott hadműveletnek aztán a Rákóczi-szabadságharc egész tartamára kiható igen káros következményei lettek.

Ugy tekintették ugyanis azt a rácok, mint szőszegést s ezentul minden ajánlatot visszautasítottak. A nyugtalan vérű szegedi rácság újra megkezdé rablásait s midőn a kecskemétiak a szegedi várparancsnoknál az azok által erővel elhajtott marháik visszaadatását kérelmezték, ez, március 7-én kelt elutasító válaszában azt felelé nekik, hogy előbb eszközöljék ki a kuruc tiszteknél, hogy a *szegediek marhái is biztonságban legyenek*, majd aztán ő is biztosítani fogja a kecskemétiakéit; de sült bolond volna az, aki sajátját boszultatlanul veszni hagyná, másokét pedig az ellenség hasznára megtartaná.²

A tiszavidéki rác hadak folytonos rakoncátlankodásai elvégre kivették a fejedelmet béketüréséből s azon határozatra birták, hogy legközelebb saját személyes vezetése alatt irtó-hadjáratot indítand ellenük. Hogy pedig ezt annál sikeresebben keresztülvihesse, legelsőbben is azok főfészkét, Szegedet kívánta kiostromolni. Azonban Bercsényi, kinek ebbeli szándékát tudtára adta, erősen ellenezte azt s min-

¹ II. Rákóczi F. emlékirata 59. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 105. l.

den áron le akarta őt róla beszélni. Ez okból ápril 19-éről Nagyszombatból egy őszinte hangon írt levelet intéz hozzája, melyben kéri, hogy ha már az *Eger*-észést elvégezte: ne *Szeg*-eljen (Pusztaszeg, Szolnok mellett), se ne *Szeged*-eljen (Szeged városa); mert hitére mondja, elvész ez az ország s ő is. „Hagyjon békét — ugymond — Nagyságod az rácnak, *hagyjon békét Szegednek*, megfizet Pap Istók is a rácnak, az pusztai „*eb-az-anyjok*“-kal.“¹

Ugy látszik, hogy e levél meg is tette a maga hatását; mert a nevezett tábornok ápril 26-áról már azt írja a fejedelemnek, hogy *az ő Szeged felé menő hire desperatióba hozta volna őket* azzal a földdel,² melyen t. i. akkoron Bercsényi táborozott. Egy nappal később pedig afölötti örömeben, hogy a fejedelem imént feltett szándékától elállott, ekkép hálálkodik neki: „*Az én Istenem áldja meg Nagyságodat, hogy Szegedet mégis elhatta Nagyságod, mert én is elhattam volna ezt az földet.*“³

A szegedi hadjárat tehát, Rákóczinak ezen rég ajnározgatott terve, ez idő szerint elmaradt, de azért a Pest és Buda alá kalandozó kuruc-portások egyre „*hajtják a rettenetes nyereséget s vágják a németet és rácot,*“⁴ mit a szegedi rácság akként boszul meg, hogy május második felében Kecskemét vidékére veti magát s mindent, ami csak utjába akadt, elpusztítván, a Lengyelországból jövő *Apes-taky* (így!) doktort összevagdálja, *Csernel Pál* kuruc

¹ Thaly K.: Archivum Rákóczianum. I. oszt. Budapest, 1875. IV. k. 4. sz. 11—12. l.

² U. e. u. ott IV. k. 6. sz. 16—20. l.

³ U. e. u. ott. IV. k. 7. sz. 20—22. l.

⁴ U. e. u. o. I. k. V. Quintus extractus. 137. sz. 221. l.

kapitányt pedig néhány társával — köztük *Misuna Mihály* nevű lengyel nemessel¹ foglyul ejtven, őket igen nagy nyereséggel a szegedi várba viszi.²

Ez már aztán Bercsényit is kivette a sodrából s aki még csak nem rég is Rákóczinak azt a tanácsot adta, hogy *hagyjon békét Szegednek*, most maga izgatja a fejedelmet, hogy azt minél előbb támadja meg. „Ut-ut sit, — írja neki junius 1-éről — ha ugyan elfordult Beszprém felé a német: igen is jónak látnám, s talán még Fehérvárnál is jobbnak; hogy ha Pekri Uram, — ha maga Nagyságod nem is, — *Szegednek fordulna*“; de végül mégis csak kimondja, hogy „*Szegedet csak meglátogassa Nagyságod maga.*“³

Rákóczinak sem kellett sok biztatás. Neki — mint láttuk — rég kedvenc terve volt e hadjárat s most kapva-kapott az alkalmon, hogy azt minél előbb megkezdhesse.

Junius 23-án már kimozdult az első csapat Ónodi Csiszár István szolnoki kuruc-kapitány vezérlete alatt, kinek föladatává volt téve a hadjáratához szükségeltető ágyúk egy részét előre szállítani s földözni; mivégből még az előtte való napról a következő levelet intézi a nagy-kőrösiekhez: „Kglmes Urunk parancsolattyaából kelleték Kkk irnom, hogy *holnap innen megindítom Szeged felé az Ágyúkat*, az melyek alá Kgltek készítsen 30 pár ökröt, öt szekeret kasostul por s golyóbisok alá, azon kívül

¹ Később Rákóczi jároslawi uradalmának kormányzója. kit kevéssel utóbb Bercsényi Oppersdorffal akart kicserélni. L. Thaly K.: Archivum Rákóczianum. IV. k. 23. sz. 57. l.

² U. e. u. ott. I. k. V. Quintus extract. 137. sz. 221. l. és 139. sz. 221—222. l.

³ U. e. u. azon mű IV. k. 19. sz. 45—46. l.

penig két kerekű szekér is kettő legyen olyan, az melly az Ágyú ágya alá való legyen, olyan készen legyen penig, hogy ottan semmit ne késedelmezzenek, mert siető a dolog.“¹

Valószínűleg a rácok már jöveleve megéreztek a fenyegető veszélyt, mert magukat minden áron tömegesíteni iparkodtak. „Ezen órában érkezett hozzánk bizonyos halasi ember — írja a kecskeméti tanács Nagy-Körösre, — aki azt mondja: *Szegeden lévén bizonyos emberei*, kik azt hozták hírül, hogy *az Rácság igen öszvegyült*, sok szekerei vannak, akik ágyúkkal és gránátokkal ide a városokra készülnek, Tiszán túl és Dunán túl való Rácokat is várják, hogy bennünket öszve rontsanak, azért Kgltek velünk edgyütt vigyázásban legyen. Ujabban jött hírünk, hogy 8000 rác készül reánk.“²

A solti táborban időző fejedelem június 27-én tudatja Eszterházy Antal tábornokkal föltett szándékát s egyszersmind meghagyja neki, hogy két nap mulva hadaival a kis-körös pusztán legyen, hova akkorra ő is megérközend.³ Eszerint a rácok elleni hadjárat június 29-én nyitattott meg. Rákóczi és Eszterházy a kitüzött terv szerint a Duna mentében nyomultak lefelé; tüzérségüknek, mely néhány 10—12 fontos ágyúból s két mocsárból állott, a Duna és Tisza képezte háromszög alapján kellett előhaladniok s a visszatérő főerővel *Szeged alatt, melynek bombáztatása már előre el volt határozva, egyesülniök.*⁴

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 127—128. I. Nagy-Körös város jegyzőkönyvéből.

² U. a. i. m. IV. k. 126. I. u. azon v. jegyzőkönyvéből.

³ U. a. i. m. IV. k. 128. I. u. azon v. jegyzőkönyvéből.

⁴ II. Rákóczi Ferenc emlékirata 70. I.

A magyar sereg egész dunamenti útjában le Titelig és a Tisza mentében föl Szegedig alig találkozott ellenséggel; mert a rácok nagyobbára török földre menekültek.¹ Egy nevezetes csatája mégis volt velük az ugynevezett *Fekete viznél*, hol 5000 rác esett el, 1500 pedig vízbe fult. Ugyanezen csata alatt a fejedelem Titelt is megvétette, mely után egyenesen fölfelé *Szegednek* tartott.² Rákóczi ez utat borzasztónak festi. Katonái a nyár forrósága s a forró homokban naponkint sokszor 10—12 óráig tartó folytonos menetek miatt nagyon el lettek csigázva; mihez még az is hozzájárult, hogy a Duna folyását mindig nem követhetvén, gyakran igen nagy vízhiányt szenvedtek.³ Alkalmassint ezen mostoha körülmények okozták, hogy a győztes kuruc sereg, mely július 16-án még Marjánál állott, ugyanazon hó 19-én — tehát a hadjárat kezdetétől fogva alig három hétre — már Martonos alatt táborozott; mely tényről Darvas Ferenc főhadbiztos a nagy-kőrösieket ekkép értesíti: „*Mi ide Marlonoshoz érkezővén, Isten segítségéből holnap délig Szegedig megyünk*“ aztán a megfáradt, kiéhezett had részére kenyeret, szalonát, vaját stb. kér küldetni eladás végett.⁴

Másnap, azaz július 20-án csakugyan megérkezett a fejedelem seregével Szeged alá. Ezen palánkok s árkokkal jól megerősített város — mint említők, —

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 70. l.

² Thaly K.: Archivum Rákóczianum I. k. V. Quintus extractus. 149. sz. 224—225. l.

³ II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 70. l.

⁴ Nagy-Kőrös v. jegyzőkönyvéből közli Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 129. l.

főfészkük volt a tiszavidéki rácoknak ; de Rákóczi fegyverein csakhamar megtört a védők bátorsága s a város az első rohamra bevételre, kifosztatott és fölpörzsöltetett.¹ Ekkor történt, hogy a dunatiszaközi hadjáratban szintén résztvett kecskeméti lovasság közül némelyek a szegedi pálánkban ejtett zsákmánnyal még a szokásos kótyavetye előtt hazaillesantak ; mit a fejedelem megtudván, július 24-éről az odavaló birót erélyesen fölszólítja, hogy az illetőket, valamint a ragadományt kerestesse ki s azokat Ölvesi János hadnagy hive kezéhez adja át.²

Ugyancsak a szegedi táborozás alatt egy zászló-tartója is megszökött és pedig szintén Kecskemétre. Ennek elfogatását szintén elrendelte a fejedelem ; de miután a nevezett város birái annak fogánatosítását elhanyagolták, szeptember 18-án újra rájuk ír s komolyan meghagyja nekik, hogy a szökevényt minden „tovább való procrastinatio nélkül mindgyárást megfogattatván, azt Tekintetes Naghos Andrászi István Uri Hive kezéhez“ szolgáltatassák.³

Nagy baj volt Rákóczira nézve, hogy ugyanazon napon, melyen Szegedet megszállotta, súlyosan megbetegedett. A folytonos fáradság és kimerülés mindennapos epelázt idézett nála elő, mely a behuzat nélküli sátorban lakó fejedelmet egyszerűen földre dobott és szénával tömött zsák-ágyára fekteté. „Igaz ugyan, — mondja ő — hogy a háboru kezdete óta másféle (ágyam) nem is volt, minthogy mindig ruhástul aludtam. Azonban betegségem nagyon kinoszott,

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 70. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 67. sz. a.

³ U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 82. sz. a.

folyton égő szomjuságom volt s azt csak a Tisza vizével olthattam, *mely annyira telve volt halakkal, hogy szinte alig lehetne meríteni abból anélkül, hogy ilyeket ne fogjon az ember.*“ Több efféle számtalan kellemetlenségeihez még az is hozzájárult, hogy a füvekben egy *nagy zöld pókfaj* tartózkodott, melynek csipésétől az ember megdagadt és súlyos fájdalmakat érzett. Egy tüzértisztje elnyelvén egy ilyen pókot, nemsokára meghalt tőle. Orvosa sem volt, mert francia orvosát Temesvárra küldötte, hogy tolmácsul szolgáljon azon nemes mellett, akit avégből küldött az odavaló pasához, hogy eszközölné ki nála, miszerint a törökök az ő táborába eleséget szállithassanak s távolítaná el a török földre menekült rácokat a határokról, nehogy ismét visszatérhessenek. Egy német orvosra kellett várnia, kiért a hegyekbe küldtek, mintegy 6—7 napi járásnyira Szegedtől. Még inkább súlyosbitotta betegségét a mérgeződés, minek legfőbb oka abban állott, hogy ágyui, melyeknek már előbb meg kellett volna érkezniök, még mindegyre késtek;¹ mely késedelem miatt a vár ostromlását meg nem kezdhetvén, összes tevékenységét egyedül annak körülzárolására fordíthatá s evégből a környékbeli kisebb-nagyobb kuruc csapatokat, a többi közt Eszterházy Dániel hadosztályát is Szeged alá rendelte. Julius 23-án még Kecskeméten volt a tábornok; onnét irt Nagykőrös és Cegléd városokra, hogy *Szeged alá sietve kellett-vén mennie*, a reájuk rótt kellékeket rögtön kiállítsák: mert különben a három városba beszáll s

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 70—71. 1.

mindaddig ott fog maradni, míg egész hadát tovább nem viszik.¹

Alig távozott a tábornok hada Kecskemétről, már ott volt a fejedelem parancsa, hogy a három város által *szegedi tábora gyarapítására kiállítandó 400 jó gyalog fegyveresből* reájuk eső részt hozzája okvetlenül beküldjék.² Ugyanekkor Pestmegyéből is *1300 ásó- és kapával ellátott gyalog munkást rendel a szegedi táborba,*³ hova csakhamar Szemere László ezredes is megindul gyaloghadával. Minthogy azonban „a pusztaságon gyalog nem mehet az had az nagy hévségben, máskint el is erőtlenednék és netalán elbetegesednének“, aug. 6-án Kecskemétről keményen fenyegeti a három várost, hogy ezt meg azt teszi velük, ha gyalog-hadát Szegedig el nem szállítják.⁴

A fejedelmet itteni táborozása alatt *Tökölyi* követségén kívül még a *francia, lengyel, török s bajor követek is megtisztelték látogatásukkal.*⁵ Legörvendetősebb volt azonban reá nézve az, hogy elvégre orvosa is megérkezék. „Ennek megérkeztekor — mondja a beteges fejedelem — azok, kik körülöttem szoktak lenni, mindnyájan kértek, ne venném be gyógyszerét, mert mérég; minthogy azonban azon mérég, mely bensőmben dult, elég volt arra, hogy megöljön, elég erővel birtam a bizonyos rossz helyett a bizonytalan választani, annyival is inkább, miután ezen lutherán orvos rég megtelepedett az

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 130. l.

² Okmánytáramban: 59. sz. a.

³ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 130. l.

⁴ U. e. u. ott.: IV. k. 130. l.

⁵ U. e. u. ott. IV. k. 137—138. l.

országban s annakelőtte is jól ismertem. Minthogy pedig nagyon gyakorlott orvos volt, előbb kigyógyított, mintsem hogy reméltem volna.“

Ugyan ez időben két levelet kapott: egyiket Bercsényitől, a másikat a kalocsai érsektől, aki az értékösletet megújítani kívánta, melyen Leopold császárnak előterjesztvényei lettek volna tárgyalandók. Ez ajánlat épen jókor jött. „Nagyon kedvemre volt — mondja Rákóczi — hogy ez alkalmat ürügyül használhattam a vár bombáztatásának abbahagyására, mely *erős falakkal, jó karban levő tornyokkal, árkokkal és fedett uttal* volt ellátva. Különben a parancsnok sem látszott olyféle embernek, aki *400 emberével* 50 közepszerű bombám durranására megadja magát.“¹ S miután így a vár ostromát abbahagyni elhatározá, augusztus 9-én a francia követ titkárá, *Michelt*, urához, XIV. Lajoshoz visszabocsájtá.²

Augusztus 12-én még Szegeden volt a fejedelem; mert innét bocsájtotta ki a főntebbi napról kelt ama nevezetes körlevelet, melylyel minden hitfelekezetűeknek *szabad vallásgyakorlatot* enged.³ De már másnap kimozdítá onnét táborát, *mely alkalommal a szegedi magyar lakosságot maga mellé fölszedvén, a fegyverfoghatókat táborában alkalmazta, a többit pedig az alsóvárosi sz. Ferenc-rendü szerzetesekkel egyetemben Kecskemétre szállította át.*⁴

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 71. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 136 l.

³ U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 69. sz.

⁴ U. e. u. ott. IV. k. 129. l. — s u. e. k. Oklevéltár 72, 75, 87 és 88. sz. a.

Augusztus 16-án már Csongrádnál járt a fejedelem hadserege; innét utasította a vidékbeli községeket *az ideiglen kiköltözködni kényszerült Szeged-városi lakosok befogadására.*¹

Alig vonultak el az ostromló kuruc seregek Szeged alól, már az ottani várparancsnok, Globitz, egy augusztus 17-éről kelt levél kíséretében katonákat küld a vidékbeli községek megtekintésére s ezeknek szigorúan meghagyja, hogy biráikat harmadmagukkal s esküdt-embereikkel egyetemben — *salva guardiájukat magukhoz vévén* — parancsvétel végett rögtön hozzája küldjék² s tartozásaikat beszolgáltassák.³

Ennek ellenében a fejedelem augusztus 19-éről Kecskemét város közönségét *a szegedi parancsnok által követelt pénzüsszeg beküldésétől, valamint az azzal való legkisebb érintkezéstől is* élet- és fejevesztés büntetése alatt tiltja.⁴

Ezalatt a lakhelyéről kizavart s nagyobbára Kecskemétre telepített szegedi magyar lakosság, valamint a szintén oda szállított alsóvárosi szerzetesek is, idegen városban, idegen fődél alatt ették a kegyelem-kenyeret. Nehogy pedig ez utóbbiak az őket vendégszeretőleg befogadó kecskeméti zárdának még kenyér dolgában is terhére legyenek: Darvas Ferenc fejedelmi főhadbiztos Gyöngyösről aug. 26-áról kelt utasításával „*a Szegedből eljött Franciscánus Péter Uraknak*”, Tolvaj Ferenc kecskeméti

¹ Okmánytáramban 60. sz. a.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 73. sz. a.

³ U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 74. sz. a.

⁴ U. e. u. ott IV. k. Oklevéltár 74. sz. a.

élelmező biztos által az odavaló Páter quardían kezéhez átszolgáltatandó 20 köböl lisztet adat.¹

A szegedi magyar lakosság kiköltöztetése, főképp most, midőn városunk a fejedelem alföldi hadjáratát tovább folytató Bottyán tábornok működése által a környékbeli községektől teljesen elvágtatótt,² igen nagy fejtörést okozott Globitznak. Eddig ha a várórség pénz dolgában vagy más egyéb tekintetben hirtelen megszorult, volt aki segítsen rajta; most azonban a földult, fölégetett, munkás és termelő közönségétől végkép megfosztott város önmaga is mások segítségére volt utalva. Még inkább növelte pedig aggodalmát azon körülmény, hogy az erővel kiköltöztetett *szegedi lakosság fegyverfogható része külön hadtestté alakittatván*, a kurucok zászlója alatt szolgált s így csakis erőszakos eszközökkel lehetett volna őket hazatérésre kényszeríteni; ez pedig most, midőn a békeügyi tanácskozmányok javában folytak, megkísérteni, egyértelmű lett volna a kibékülési törekvések meghiusításával. Mindamellett el nem mulaszthatá, hogy magát s a parancsnoksága alatt levő vidéket a Kecskemét környékén örökdő s többnyire *szegediek*-, kecskemétiék-, körösiek- és ceglédiekből alakult kuruc hadoszlop ellen ne biztosítsa. A Halasról berendelt, de az ünnepekre ismét hazabocsájtott szekeres emberek helyett hat heti időtartamra másokat rendel s egyszersmind azt is megparancsolja, hogy a nevezett város ötöt a Dunán innen levő kuruc seregeknek, különösen pedig Bot-

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 75. sz. a.

² Thaly Kálmán: Bottyán János II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezénylő tábornoka. Pest, 1865. 44—45. l.

tyán János táborának hollétéről minél előbb tudósítsa.¹ Az ő intézkedésének lehet tulajdonitanunk azt is, hogy az utolsó hadjáratban összetört vagy szerteszéledt rác hadak *ujra gyülekezni kezdtek Szegeden*; mit megértvén a Teszéren táborozó fejedelem, október 3-áról, tehát már a fegyverszünet megkötése után, Szücs János kecskeméti lovassági kapitánynak meghagyja, hogy Hellebront János kapitánynyal egyetértvén, a *szegedi*, kecskeméti, körösi és ceglédi csapatokkal folytonos vigyázásban legyen.² Mint-hogy pedig Kecskemét város lakossága, kiváltságaira hivatkozva, fölkelni vonakodott, a fejedelem egy nappal később annak is meghagyja, hogy amikor Szücs János ezredes-kapitány hive parancsolni fogja, azonnal fölkeljenek; sőt ha a szükség úgy kívánja, az ellenség ellen ki is menjenek s ez esetben megengedi, hogy azon földnek biztonságára *az ő szegedi hadai ott maradjanak*.³

Nem tudjuk, ez intézkedésnek tulajdonítsuk-e, vagy a már ekkor megkötött fegyverszünetnek, hogy a szegedi rác hadak most az egyszer nyugton maradtak; de annyi bizonyos, hogy Globitz — legalább egyidőre — támadó szándékáról lemondott; mert okt. 7-iki nyiltlevelében a kurucok által erővel elhajtott szegedieknek bántatlan hazatérést, a többi e környékbeli lakosoknak pedig a fegyverszünet ideje alatt szabad járás-kelest biztosít. „*Azoknak — ugymond — szabad legyen mindennemű Jóságokkal és Cseledekkel hazajönni, az előbbenyi házakat és ház-*

¹ Tooth J. Kis-Kun-Halas tört. 15. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 85. sz. a.

³ U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 85. sz. a.

helyeket megszállani, szőlőket takarítani és minden dolgaikhoz látni, senkitül semminemű bántások ne legyen, hanem oltalmam alá veszem és tehetőségem szerint megtartani és oltalmazni fogom; ha másunnan pediglen főképpen az felállandó Armistitium alatt, ide kereskedéssel, edgyetmással el akarna jönni, hasonlóképpen szabad Passusa lehessen senkitül ne féllyen és tartson, az mellyet ti nektek Szegediek s mindeneknek ezen Publicis Patens Levelemmel akarván hírével s tudtára adni,¹

Ugyanekkor a kecskemétieknek is ír s tudtokra adja, hogy a fegyverszünet ideje alatt, mely október 15-ig terjed, kiki szabadon eljárhat, kereskedhet, jöhet-mehet, amint akar; senkitől ne tartson és féljen; *mert ő a kicsapást minden rác helyeknek kötél-, kerék- és karó-büntetés alatt erősen megtiltotta.* Egyszermind fölszólítja őket, adnák okát annak, hogy miért akadályozzák a szegény erőszakkal elhajtott szegedi jobbágyok visszatérését, *holott most volna ideje, hogy a vermek- és mezőkben megmaradt kevés jószágukhoz, szántáshoz, szőlő-betakaráshoz láthatnának, házaikat befödhetnék, vagy fölepithetnék.* Végül kéri őket, hogy azokat, kik az ő emberei közül hazájukba — Szegedre — visszatérni kívánnának, a *kereskedőket sem véve ki,* szabadon bocsássák és bocsájtassák.² Minthogy azonban a kecskeméti e levelet válasz nélkül hagyták, az emiatt haragra lobbant parancsnok, a solti táborból haza felé utazó Szentkirályi János kecskeméti tanácsbelit és Garai János jegyzőt portyázó katonái

¹ Okmánytár 61. sz. a.

² U. o. a 62. sz. a.

által elfogadván, őket kezesekül letartóztatja. Szentkirályit, mint tekintélyes embert, a parancsnok később annak egyik rokona, Böde János szintén tanácsbelinek, valamint a névszerint meg nem nevezett akkori *szegedi birónak* személyes jótállására, hitlevél és 2000 forintnyi kötelezettség mellett szabadon bocsájtja ugyan, de csak oly kikötéssel, hogy az a Kecskemét városánál hátralékban levő négyezer forintot 15 nap alatt meghozza, ha pedig ezt nem tehetné, úgy fogságába önként viszszatérend. Minthogy azonban a nevezett város a fejedelemség tilalma miatt sem az érintett összeget lefizetni, sem Szentkirályit viszszabocsájtani nem akarta, az emiatt felbőszült Globitz, Böde Jánost és Garai János deákot vasra verette; *a szegedi birót pedig fölakasztatta.*¹ De a kecskemétiiek még ekkor sem bátorokd fak fizetni, annál kevésbé a parancsnokkal közlekedésbe bocsájtkozni; hanem kézalatt Boros Mihály hódmezővásárhelyi birót kérték meg közbenjáróul s általa azon ajánlatot tették neki, hogy a letartóztatott két városi tisztviselőért cserében két fogoly német muskatélyos katonát adnak; de erre Globitz azt felelte, hogy *van neki elég németje*; a foglyok a császár rabjai s őket rabért el nem cseréli mindaddig, míg attól ez iránt választ nem kap.² Az érettük közbenjáró Szücs János ezredesnek meg október 21-én azt felelte, hogy küldje vissza a hitét nem tartó Szentkirályit; végül pedig azt a kérdést intézi hozzája, hogy: vajjon mi fog már egyszer történni a fegyverszünet alatt mezei foglal-

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 140. l.

² U. e. u. ott. IV. k. 141. l.

kozás közben elfogott zentai rácokkal *s a tulajdonaitól még mindig távol tartott szegedi lakossággal?*¹

Kilenc nap múlva ismét megszólal a parancsnok, de nem a főntebbi, hanem a kevésbé előbb elfogott aradi rác foglyok ügyében, kiknek fölkérésére Gazos Mihály gyevi lakost küldi Kecskemétre, hogy a kezénél levő utasítás szerint Szücs János ezeres kapitányt azok vezeték- és keresztnéveinek kiírására és elküldésére szomszédilag fölkérje.² Már ekkor el volt határozva, hogy a Kecskemét környékének őrizetére hátrahagyott, de a vidéken szétoszlott *szegedi stb. hadak fölebb vitessenek*; miért is a fejedelem nov. 9-éről megkeresi a három város előjáróságát, hogy az azok öszszeszedése végett hozzájuk leküldött Péter Andrásy Miklós kuruc ezredes ezen kötelességének teljesítésében erejükhöz képest támogassák.³

Ugy látszik, hogy e hadak, különösen pedig a szegediek száma iránt odafönt eleintén igen szép reményt tápláltak, de annál nagyobb lön a csalódás később, midőn Péter Andrásy őket fölvezette. „Már ha írja Bercsényi a fejedelemnek Ujvárról 1705. január 11-éről — Bottyánnak hallhatom Mocsonkon, vagy Nyitra körül létit; mindgyárst közikben ha megyek, talám addig érkezik Andrási; beszélt közülök valókkal szegediekkel Ebeczki: *500-an vadvannak az szegediek. Miből télik az 3500? nem tudom, annyinak hozta Nagyságodtul hirit Darvas.*“⁴ Egy

¹ U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 91. sz. a.

² U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 93. sz. a.

³ U. e. u. ott. IV. k. Oklevéltár 96. sz. a.

⁴ Thaly K.: Archivum Rákóczián. IV. k. 13. sz. 287. l.

nappal később pedig ugyanonnét újra tudósítja őt, hogy most érkezett meg Udvardról, megnézte a hadakat, de mint látta, *a szegedi két zászló alatt nincs több kétszáz ötvennél*, Jánosinak 5 zászlója alatt pedig 300 sincs.¹ Nagyobb baj volt azonban ennél az, hogy a hadi pénztár kiürült, minek folytán a hadak zsoldját kellőleg fődözni nem birták. „Az *szegedieknek sem fizethetnek pedig már meg*, sem Esze Tamásnak“ — írja a tábornok ugyanazon levelében.

A szegedi fegyveres nép, mely csakhamar 3 zászlóaljjá nőtte ki magát, kezdetben Andrássy vezetése alatt Ocskay László táborában harcolt;² később azonban az egriekkel egyetemben Ilosvai Imre hadtestéhez osztatott be.³ Mig ezek szülőföldjüktől távol az ország határszélein viaskodtak, azalatt a Károlyi hadtestének kivonulása következtében fődözetlenül maradt Duna-Tisza-közi tartomány lakosait a Szegeden öszszegyült aradi rácság rémitgeté. „Fáradt lovakon érkezvén Szegedről egy becsületes Franciscanus és Móra Balázs uram, — írják a derék halasi bírák február 3-án Kecskemétre — kik Kgltek felé siettenek volna, de lovaik fáradsága miatt itt maradtak; az ő Kglmek intimátiója szerint adgyuk tudtára Kglteknek, hogy az mint ő Kglmek értették, az Aradi Rác Kgltekre, vagy Szolnokra, vagy ma, vagy holnap megindult és gonosz szándékkal vagyon, azért amint lehet Kgltek praeventiallya, Isten szégyenítse meg őket.“⁴

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánium IV. k. 14. sz. 288—289. l.

² U. e. u. ott. IV. k. 27. sz. 306. l.

³ U. e. u. ott. IV. k. 103. sz. 477. l.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 153. l.

Hogy e nyugtalanító hirt az ijedtségnél egyéb baj nem követte, azt egyedül a Dunamentén örökő Bottyán János kuruc tábornoknak lehetett köszönni; ki is tapintatos mozdulataival nemcsak az említett vidéket, hanem az alsó részekre olyannyira veszélyes Szegedet is sakkban tudta tartani.¹

Ezen közben a szegedi fegyveres népség — talán épen az onnéthazulról kapott rossz hírek miatt, mindinkább oszlani-foszlani kezdett. „*Ihon — kiált föl Bercsényi a fejedelemhez április 22-éről küldött hadi tudósításában — minden nap fogy az nem itt való had! Már Ilosvainak nincs hada; a szegedi és egri seregeket applicáltam vót melléje, — már a szegedi is oda van, az egriek sem akarnak velek menni,*“ miért is jobbnak látná ez utóbbiakat maga mellé venni, *a szegedieket pedig Ilosvaival haza bocsájtani, ugyis alig van kétszáz 8 zászló alatt „Kecskemét, Körös nyelte el mind az ezerét, mind a szegedit.*“ Egyébiránt — mondja ő — Ilosvainak nem is való e had, mely ha nem kell Andrássy Istvánnak, adja oda a fejedelem Barkóczi Ferencnek, vagy a vén Szöcs Jánosnak; vagy megfordítva, a vármegyéket az egyiknek, amazt a másiknak.² De már május 13-án ismét mást gondolt s mind a szegedieket, mind pedig a kecskemétiakat Bottyánnak szánta.³ Dacára azonban a főtábornagy ez újabb óhajtásának, az említett hadak még egyideig Esztergom megyében, Kéménd körül maradtak.⁴

¹ Szalay L.: Magyarország tört. VI. k. 245. l. u. Thaly K.: Bottyán János II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezénylő tábornoka. — Pest, 1865. 55 l.

² Thaly K.: Archivum Rákócianum. IV. k. 103. sz. 477. l.

³ U. e. u. ott. IV. k. 113. sz. 508. l.

⁴ U. e. u. ott. IV. k. 136. sz. 563. l.

Ez idő alatt Szeged vidéke meglehetősen nyugalomnak örvendett. A Bottyán boszujától rettegő Globitz maga sem tartá tanácsosnak azt megzavarni. Amint azonban neszét vevé, hogy az említett kuruc tábornokot a Budáról ellene kiment Glöckelsberg a paksi hidfőnél megverte, ő is rögtön bátorságot vett magának a vidékbeli községeket, kiváltképen pedig Kecskemétet, az újabb időben iránta tanúsított ellenséges indulatért, kérdőre vonni és megbüntetni.

Az utóbbira most különösen haragudott és pedig a következő okból: Junius 17-ike körül ugyanis több görög kereskedő utazott *Szegedről* Kecskemétre, kik mellé Globitz 27 katonát adott kíséretül. Ezen katonákat a kurucok igazolványaik dacára elfogták s őket lovaiktól megfosztván, kötözöttén Szolnokra vitték. Bertóti István szolnoki parancsnok visszabocsájtott ugyan közülök huszonötöt, de kettőt és egy lovat azon ürügy alatt, mintha ezek lettek volna okai a fegyverszünet megtörésének, ott tartóztatott. Minthogy pedig ilyes eset kevéssel előbb a Kőrös és Maros között is előfordult, az emiatt megboszankodott szegedi várparancsnok az ő folyton résen levő csapatai által a kecskeméti földről három embert elfogat, azonban egyet közülök levéllel hazabocsájt, kettőt pedig Zelenka Samu s Drugár Gergely nevűeket — minthogy fegyveresen ellentálltak, a főntebbi kár megtérítéséig fogva tart.¹ Ugyanez időtájban *De Laroche* őrnagy szegedi alparancsnok is fenyegeti a kecskeméti birót,

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 121. sz. a.

hogy neki a Sárközi István odavaló lakos öcscsének elbocsájtásáért megígért abrakbeli ajándékot megküldje, mert máskülönben majd odavaló ökröt fogat el érte.¹

Leopold királynak 1705. május hó 5-én történt halála után a kormányt annak fia, I. József vette át. Ezen jólelkű s nemes gondolkozású fejedelem mindjárt trónralépte után egy nyomtatott fölhívást tett közzé, melyben kijelenti, hogy ő mindig szerette a magyar nemzetet s kész annak sérelmeit orvosolni stb.; de kibékülési szándéka a szövetséges rendek bizalmatlanságán s a bécsi kormányférfiak újabb fondorlatain hajótörést szenvedett. Ez utóbbiaknak ugyanis legujabban minden törekvésük odairányult, hogy a mult év nyarán Rákóczi részére behódított Erdélyt, ujra visszaszerezze, vagy legalább a Szebenben ostromzár alá vett Rabutint fölszabadítsák.

Ezen terv, melynek kivitelével az ősz Herbeville tábornagy bizaték meg, már jóelőre meg lehetős élénk mozgalmat idézett elő. Az ujabban Szegedre gyülekezett rácok száma június 25–26-ika körül még csak mintegy 800-ra rugott,² július 7-én azonban már ezerre szaporodtak s emellett hire járt, hogy a bácskai és marosmelléki rácok is készülődnek.³

Glöckelsberg tábornok Bottyán elüzetése után szintén kimozdult a földvári sáncok mellől s 3000-nyi nagyobbára gyülevész népségből álló hadosztályá-

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 122. sz. a.

² Thaly K.: Archivum Rákóczianum. I. k. II. Rákóczi F. fejedelem had- és belügyi leveles könyvei. 4. sz. 355–356. l.

³ U. e. I. k. u. ott. 16. sz. 363. l.

val Vecse átellenében ütött tábornok Szegednek fog elfordulni;² miért is az első azon utasítással küldi Károlyit Csongrád felé, hogy ez a Halas és Kecskemét vidékén levő hadakból is magának „*corpust*“ csinálván, ezzel „*mind az aradiaknak szegedieket incitálni kívánó célját s mind pedig Klökösperghnek (igy!) utját praecludálhassa.*“³

A fejedelem a bécsi kormányférfiaknak Erdélyt illető tervéről Szirmai István csász. békebiztosi segéd útján még augusztus elején értesült; sőt nemsokára azt is tudni látszék, hogy a fölmentő német sereg inkább Szeged, mintsem Hatvan felé fog operálni;⁴ mívégből Károlyinak augusztus 26-ika körül azt az utasítást adta, hogy a németet meg ne előzze, hanem vele együtt menjen, netalán míg annak egyrésze magát Budánál mustrálni fogná, *addig Glöckersperg Szegedet nyakába vegye.*⁵

Szeptember elején indult el Herbeville 21 ezredből álló német-dán hadával Komáromból s minthogy a fejedelem őt a pudmerici csatavesztés után többé föl nem tartóztathatta, legalább azon iparkodott, hogy annak útját megnehezítse és seregét kifárasztassa; miért is tábornokait aszerint, amint az ellenség Budáról Szegednek vagy Hatvannak fogná fordulni,

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum I. k. 16. sz. 363. l.

² U. e. I. k. u. ott. 4. sz. 355. l. — és u. e. IV. k. 161. sz. 614. l.

³ U. e. I. k. u. ott. 15. sz. 362. l.

⁴ Thaly K.: Archivum Rákócianum. I. k. II. Rákóczi F. fejedelem had- és belügyi leveles könyvei. 33. sz. 378. l. — 60. sz. 396. l. — és 65. sz. 400. l.

⁵ U. e. I. k. u. ott. 60. sz. 396. l.

külön-külön utasításokkal látta el.¹ Bottyánnak jutott a legnehezebb föladat, az ellenséget Komáromtól kezdve Budapestig, innét pedig egész Szegedig üldözni, előle az eleséget eltakarítani stb.² Barkóczi Ferencnek s Károlyi Sándornak egyelőre csak figyelőszerep jutott; mindamellét az utóbbinak meg volt hagyva, hogy azon esetre, ha látni fogja, hogy az ellenség Szegednek veszi utját, rendeljen utána 2–3 ezer embert, maga pedig Bottyán seregével menjen át Szolnoknál a Tiszán s ott Gyürki Pál hadaival egyesülve, kerüljön elébe s egész Erdélyig ugyanazt tegye vele, amit Bottyán Szegedig leszen teendő.³

— Ezalatt Herbeville tíz napig tartó nehéz ut s folytonos küzdelem után fáradt hadaival Budára érkezett, s itt a Schlick és Glöckelsberg által időközben összegyűjtött rác- és német csapatokat magához szedvén, azokat mint előhadat szeptember 16-án a Duna balpartjára tette át.⁴ Kevés vártatva maga is megindult utánuk. Eleintén Szolnoknak tartott; de amint Ceglédre ért, rögtön megváltoztatta irányát s utját Nagy-Kőrösön s Kecskeméten köröszkül Szeged felé vette.⁵

A dunatiszaközti községek — s azok között *Szeged város lakosainak is* — erősen meg volt hagyva, hogy a császári hadak közeledtére *kiköltöz-*

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánum. : I. k. 83. sz. 409—410. I. — 101. sz. 418—419. I. — 103. sz. 419—420. I. — 104. sz. 420. I. — 112. sz. 422—423. I. — 113. sz. 423—424. I. — 117. sz. 426—427. I. — és 120. sz. 428. I.

² Horváth M.: Magyarország története. IV. k. 361. I.

³ U. e. u. ott — és Thaly K.: Archivum Rákócziánum. I. kötet. II. Rákóczy F. fejedelem, had- és belügyi leveles könyvei. 161. sz. 418—49. I.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 133. sz. a.

⁵ Thaly K.: Bottyán János. II. Rákóczy Ferenc tábornoka. 60—61. I.

zenék;¹ miből azonban aligha lőn valami; legalább erről évkönyveink mélyen hallgatnak.

A német hadakat — mint főntebb elmondottuk — egész a Tiszáig Bottyán Jánosnak kellett követnie; ki is föladatához s Rákóczinak október 4-éről hozzája intézett újabb rendeletéhez² hiven, az ellen-séget 6000 lovasával szünet nélkül körülkapdosván, azt folytonosan nyugtalanította. Október 7-én Alpár-nál táborozott a kuruc hadvezér; innét tudósítá a Tisza tulpartján vele párhuzamosan haladó Károlyit az emberei által legközelebb véghezvitt hadi kalandokról. „Már — így hangzik a tábornok tudósítása — egynéhány rendbéli levelemben megirtam Nagyságodnak *az németnek Szeged felé mozdulását*, és szüntelen való portásimnak rajtok levését és csipde-zését; mostan is két rendbéli portásom utána vagyon és szüntelen csapdossák és fogyasztják; az minthogy az más éjjel is *(Szegedi) Kis Miska* egynéhányad magával az strázsájok között bélopván magát, egynéhányat levágott közülök.“ Október 9-én meg azt írja neki, hogy jóllehet ő maga sebben fekszik, mindazonáltal huszárai *egész a szegedi palánkig járnak*, a ráccal és némettel csatározván. Akkor is, midőn e levelét írja, csak egyik feleközetben 2000-en vannak oda ellenség üzni.³

Eközben a császári hadak Szegedre érkeztek s itt újra megpihenvén, a város alatt átkötött hajó-

¹ U. e. II. Rákóczi Ferenc emlékirata a magyar hadjáratról. 111—112. l.

² U. e. Archivum Rákóczianum. I. k. II. Rákóczi F. fejedelem had- és belügyi leveles könyvei. 120. sz. 428. l.

³ Thaly K.: Bottyán János. 61. l. jegyz.

hidakon nem mint a krónikás említi, október 4-én;¹ hanem mint Bottyán e hó 12-én kelt levelében írja: *október 10-én átkeltek a Tiszán.*²

A német tábor átköltözése után Bottyán tábornok egyik ezredét Csongrádnál a Tiszán át az elenség üldözésére küldi; maga pedig sebeit gyógyíttatandó Kecskemétre vonul. Egyideig csak 100 főnyi lovas diszörséget hagy maga mellett, a többit a németekre s rácokra eregeti. Egyik portájáról Rákóczi-nak október 15-éről ezeket írja: „*Egy rendbeli portásimat Szeged felé küldöttem az Bácskára, kik is jól alá lévén az Bácskaságra: Péterváradjárul Szegedre jövő rác kocsikat (tábori szekereket) felverték, az rácokat levágták, rabul is egynehányat hoztak; hármat azok közül meghagytam, a többit pedig itt benn is levágtam.*“³ De a tábornok november első napjaiban már újra elhagyta vidékünket s harcedzett hadaival a dunántúlra vonult. Helyette Zana György ezredes vette át az itteni parancsnokságot; minthogy azonban ennek ezrede a vidék oltalmára elégtelennek látszék, Bottyán még a három város fegyveres népét s a Kecskeméten tartzkodó *szegedieket is* alája rendelte.⁴

Ugyanez időtájban Schlick tábornok az aradi, illetőleg márosmelléki rácok fölültetése végett Erdély-

¹ M. Kovács János által folytatott Magyar Krónika. I. r. 62. l.

² Ez eseményről a tábornok ekkép tudósítja Károlyit: „Nagyságod 11. praesentis (Mező-Turról irt) levelét ma reggel vettem. Én nem csodálkozhatám eleget rajta, hogy már *harmad napja, hogy az német átköltözött az Tiszán*, — — — s még Nagyságod portási meg nem vitték hírét.“ Thaly K.: Bottyán J. 61. l. jegyz.

³ U. e. u. ott a 62. l. jegyz.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 173. l.

ből kijövén, ezekkel, valamint a Herbeville hadjáratában szintén résztvett Száva- és Dráva-közötti rácokkal s 400 német lovassal. Szegedre szállott. Bercsényi akként értesült, hogy a német tábornok innét egyenesen Budára, a Száva- és Dráva-köziek pedig Péterváradra szándékoznak menni; miért is december 29-én kelt levelében arra akarná bírni a fejedelmet, hogy ez utóbbiak szemmeltartása s a dunavidéki rácság meghódítása végett Bottyánt Esztergom és Buda tájékára küldje.¹ De ez elővigyázatra most az egyszer nem nagy szükség volt; mert a városunk falai között szép csöndesen kitelelt ellenség a következő (1706.) év februárjának végével, vagy március elején hirtelen fölkerekedett s a Száva- és Dráva-közötti rácok innét Schlickkel egyenest Péterváradra, az aradvidékiek pedig Tápénál a Tiszán át, annak tulpartjára költöztek.²

Bercsényi, kinek a szegedi rác hadak kitörési szándéka felől többször megújuló rossz hírek nem kis boszszuságot okoztak, még a Schlick itt tartózkodása alatt elhatározta, hogy e rakoncátlan népet folytonos riasztgatásaiért példásan megfenyítetteti; de Bottyán kivel e szándokát közölte, a jelen körülmények között nem tartotta tanácsosnak őket megháborítani s ehelyett egy másik haditervet hozott javaslatba, melyet azonban a főtábornagy elfogadni nem akarván, március 2-áról azt írja a fejedelemnek, hogy ő mégis csak *jobbnak látná a szegedi rácó-*

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánium. IV. k. 244. sz. 751. l. — 245. sz. 755. l. — és Hornyik J.: Kecskeméfi v. tört. IV. k. 172. l.

² Thaly K.: Archivum Rákócziánium. I. k. Prothocolon expeditionum Secretiorum etc. 27. sz. 490—491. l. 28. sz. 492. l.

kat leültetni; „mert így rezzelve marad tőle az ember untalan.“¹ Talán épp e fölszólalás okozta, hogy a Kecskemét vidékén örökődő Csajági János ezredes nyomban a föntebbi levél elküldése után a Bácskaságra csapott s az itteni rácok két nevezetesebb fészkrét, Martonyost s Ó- vagy Rác-Kanizsát fölperzselte; valamint azt is, hogy a fejedelem párhéttel később (ápril 13-án) Károlynak, ki a szegedi hadosztály kimozdítását sürgeti, egyszerűen azt válaszolja, hogy „*az említett hadat feleségétől kikergetni haszontalan, az Tisza-Duna között való operatiók is meg nem engedik*“.²

Ugyanezen év közepe táján Stepney lord angol követ s Amelló hollandi miniszter közbenjárása folytán a bécsi kormány és a magyar szövetséges rendek között egy július 10-étől ugyanazon hó 24-éig terjedő fegyverszünet kötött, melynek föltételei tizenegy pontban állapították meg. Ezen pontok közül a VII. és XI. Szegedet is fölemlítik és pedig az első, *mint a császáriak részére megállapított határvonalat*, a második pedig, *mint ugyanazok számára kijelölt két verbováló-piarc egyikét*.³

Időközben a magyar fegyverek, kivált tul a Dunán, igen szép sikert aráltak; miért is a bécsi kormány rendeletet bocsájtott Rabutinhoz Erdélybe, hogy a kezénél levő várakat jókarba helyezvén, minél előbb jöjjen ki Magyarországra s itt Szolnokon és Budapesten köröszkül dunántulra kelvén,

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. V. k. 13. sz. 38—40. l.

² U. e. u. ott. I. k. Prothocolon etc. 46. sz. 522—524. l.

³ M. Kovács János: Magyar Krónika. I. r. 64—68. l.

Stahremberg hadaival egyesüljön. Bármilyen sürgős volt is azonban a parancsolat, aratás előtt teljesíteni nem lehetett, mivel a katonák ez utjában új terméskor lovastól együtt éhen vették volna. Rabutin tehát csak a juliusi fegyverszünet lejártá után indult ki hadával s utját előbb Nagyvárad, majd Szeged felé vette.¹ Amint ezt a dunatiszakai magyar hadak parancsnoklótábornoka, id. Barkóczi Ferenc gróf meghallotta, rögtön Kecskemétre siet s a város népét fegyverbe állítván, Szücs Farkas főhadnagyot annak parancsnokává nevezi és számára 11 pontból álló írott utasítást ad, melyekben a többi közt azt is meghagyja neki, hogy „amennyire lehet Szeged és más ellenséges hely felé az kimeket okosan jartassa“ és hogy „a Szegedi, Csongrádi, Gyöi s más Körös-Maros közt levő helység lakosait absolute be ne engedgye jönni az Várasra. Ha mi ellenség és más hirt hoznának, az kapun kívül examináltassák meg.“²

Ezalatt a német had mindinkább közeledett Szeged felé. Ugy látszik, hogy eredetileg *itt akart átmenni*;³ de aztán meggondolta a dolgot s egész Csongrád átellenéig fölhatolt, hol is augusztus vége felé a Szegedről magával vitt hajóhídon a Tisza jobb partjára került.⁴ Ugyanakkor a Nehem péterváradai s Löffelholtz aradi német tábornokok által összegyűjtött szerémi s marosmelléki rácok is be-

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. I. k. Prothocolon etc. 97. sz. 580. l. — és 148. sz. 641. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 156. sz.

³ Thaly K.: Archivum Rákócianum. I. k. Prothocolon etc. 97. sz. 580—581. l.

⁴ U. é. u. ott, u. a. k. 148. sz. 641. l. és V. k. 111. sz. 218—221. l.

széledtek a Duna-Tisza közére;¹ de ezek, amint a német had Csongrádot hátrahagyta, nyomban maradozni kezdtek tőle. „Az rác — mondja Bercsényi a fejedelemhez szeptember 11-én irt levelében — szökik igen mellőle, tul rajta *Szeged felül* vagdaltak is alkalmasint benne apróbb portásink.“²

Csongrád után Szolnok, Eger és Miskolc lönek az ellenség főbb megállapodási pontjai s miután ez, az utóbbit fölégette s Kassát jóideig hasztalanul ostromolta volna, Tokaj felé vonult; utközben *Mádon éjjel utcai harcot vívott*, melynek az ott örökdő magyar hadcsapatokra, különösen pedig a *szegediekre nézve* igen gyászos kimenetele lett. Az utóbbiak ugyanis ez alkalommal egyik legvitézebb emberükön, *Szegedi Kis Miskán kívül még zászlójukat is elveszték.*³

Rabutin a tokaji szüret lefoglalása után Tisza-Fürednek,⁴ majd Doboznak vette útját.⁵ A fejedelem azt hívén, hogy vissza Erdély felé törekszik, Bikk László s Ilosvai hadait Károlyihoz küldi, Ilosvainak pedig meghagyja, hogy az itt maradt seregek javát kiválogatván, azzal *egyenest Szeged felé menjen* s a Bácskaságot az ellenség előtt elpusztítván, a Duna mellett térjen ismét vissza.⁶ De Rabutin nem jött le Szegednek, hanem elcsigázott hadai-

¹ Thaly K.: Archivum Rákóczianum I. k. Prothocolin etc. 148. sz. 641. l. és V. k. 111. sz. 218—221 l. — és Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 178. l.

² Thaly K.: Archivum Rákóczianum. V. k. 123. sz. 245. l.

³ U. e. u. ott, u. a. k. 200. sz. 304—305. l.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 177. l.

⁵ Thaly K.: Archivum Rákóczianum. I. k. Prothocolon etc. 157. sz. 647—649. l.

⁶ U. e. u. ott, u. a. k. sz. és l.

val¹ a lakosaitól végkép elhagyott Debrecennek fordult.² Mielőtt azonban ide beszállott volna, újra egy 2000 emberből álló német hadtest közeledett *Erdélyből Szegéd felé.*³ Bercsényi, ki tudta vagy legalább sejtette, hogy az ellenség Gyónél vagy Tápénál fog átkelni a Tiszán, nyomban intézkedett, hogy annak útját lehetőleg megnehezítse. „Azért — írja a fejedelemnek november 17-éről — ha a kenyér még ma elérkezik, még este meginduljon az válogatott lovas had (negyedfél ezeret kitölthet) egyenesen a Tisza mellett *s ha Gyónél átjő a német, szerencsére üssék meg, ha mit tehetnek neki Szegedig. Mert Szegedtől innen sem élése sem módja az járásnak; tul szokott az török földjén Becsén is alulig mennyi, és ott vált Kis-Kanizsának ismét által. Nekem (Nehem péterváradai tábornok) is azon gyütt fel; az gyalogja, mie peng vizen ereszkedik, szokása szerint le Szegedtől.*“⁴ Ugyanekkor azt is fölhozza, hogy *ő a szegedi s más evidékbeli tiszteket minden áron ráakarja beszélni, hogy még ez őszön az alvidéki rácokra rontsanak*, de ezek az idő előhaladottsága miatt most már oly meszszi-remenni lehetetlennek mondták; pedig még a *rác nyereséget* is kedvükre hágyta; de a szegediek erre azt felelték, hogy oda bizony liába biztatja őket; *„mert hacsak Szintát (Zentát), Szabadkát, Kanizsát melliket fel nem verik, ott semmi sincs másutt“.*

¹ Állítólag a bácskasági, *szegedi* és budai rácok is vele voltak. Thaly K.: Archivum Rákócianum. I. k. Prothocolon etc. 158. sz. 649—650. l.

² Horváth M.: Magyarország története. IV. k. 390—391. l.

³ Thaly K.: Archivum Rákócianum. V. k. 203. sz. 307—311. l. és 204. sz. 311—313. l.

⁴ U. e. u. ott, u. a. k. 204. sz. 311—313. l.

Azért — mondja a főtábornagy — „*eligazítom őket, ha kenyér lesz, az németlesésre Szegedig, — hadd próbálják.*“¹ Alkalmasint meg is próbálták, de azért a német had mégis szerencsésen bejutott Szegedre s onnét rövid pihenés után valószínűleg — úgy, amint Bercsényi előre megmondotta — Pétervárad felé távozott.

Végül megemlítendőnek tartjuk, hogy a szegedi fegyveres népség, mely az utóbbi időben *Gunderfinger* ezredes parancsnoksága alatt Kecskeméten örködött, *miután annak német nevével sehogy sem tudott megbarátkozni*, december elején innét Eger vidékére parancsoltatott.²

Mivel a beállott tél minden derekasabb hadi munkálatot meggátolt, a fejedelem Rozsnyóra gyűjté az országos tanácsot. 1707. január 18-án nyílt meg az értekezlet, melynek alkalmából Erdélyország rendei a fejedelem beigtatása végett március 28-ára Marosvásárhelyre, a magyarok pedig május 1-ére Ónod tájékára hivattak össze. A gyűlésezés harmadik napján Rabutin félmeztelen éhes hadával Debrecenből Pestre érkezett; Rákóczi pedig annak be-rekesztése után Munkácsra vonult vissza.

Azalatt, míg a fejedelem itt néhány lengyel urral tanácskozik, a nyugtalan vérű Károlyi a magyarok iránt folyton ellenséges indulatot tanúsító marosmelléki rácokra vezette hadait. Utközben elfoglalá Csanádot, s annak *Gyurkó* nevű kapitányát *Szegedre*, az őrséget pedig a Maroson át török

¹ Thaly K.: Archivum Rákóczianum, V. k. 204. sz. 311—313. l.

² Ü. e. u. ott, u. a. k. 212. sz. 344. l.

jobbágyságra bocsájtá. Egyuttal Aradot is meg akará támadni, de a fejedelem március 19-én értésére adta, hogy „az Arad ellen való törekedésnek sem módját, sem idejét nem látja;“ minek folytán a tábornok Belényes és Halmágy vidékére vitte hadait.¹

Ugyanez időtájban egy számos tagból álló török és görög kalmár-csapat jelentkezött Globitz báró szegedi várparancsnoknál² avégből, hogy tőle a közlegő kecskeméti vásár idejére oltalomlevelet kérjen. Globitz szívesen hajolt ugyan a kérésre; de egyzersmind azt is kijelenté, miszerint ő alig hiszi, hogy az ő védlevele őket, az általa ugyan még a múlt őszön mentesített,³ de tudvalevőleg még mindig kuruc kézben levő Kecskeméten, az ennek vidékén barangoló rácok garázdálkodásai ellen megvédeni képes legyen; miért is, ha már éppenséggel odá akarnak menni, vigyázzanak, hogy a vásár idejénél tovább ne maradjanak, mert különben ő az biztonságukért felelősséget nem vállal. Ezek azonban a parancsok figyelmeztetésével mitsem törődván, a vásár után még hat hétig ott kalmárkodtak. A bácskai rácoknak sem kellett több; amint megtudták, hogy az említett kalmárok portékájuk nagyobb részét pénzzé tették, nagy hirtelenséggel Kecskemétre ütöttek s azt rémségesen földulván, a futásnak eredt

¹ Szalay L.: Magyarország tört. IV. k. 389, 395 és 400. l. — és II. Rákóczi Ferenc emlékirata. 162–163. l.

² Wagner Katonánál XXXVII. p. 522. *Virmont*-nak nevezi a parancsnokot, de hibásan; mert ez csak 1707. végével váltotta föl Globitzot, mint ennek ezévi október 29-éről kelt utolsó védlevele s a másíknak nov. 24-éről Kecskemétre küldött első levele mutatja. — L. Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 189. l. 1. jegyz.

³ U. e. u. ott, u. k. Oklevéltár a. 158. sz.

kalmárokat kirabolták s egy-kettő kivételével leöldösték.¹ Ennek hallatára a Szegeden tartózkodó török kereskedők, névszerint *Csamasir Ibrahim Bassa, Osman Aga* és *Hassan Bassa* április 9-én kelt levelükben arra kérik a kecskeméti előljáróságot, hogy tudatná velök: vajjon az említett török és görög kalmárok közül hányan és kik hullottak el? Minthogy pedig értésükre esett, hogy az előbbiek közül még hároman életben volnának, azok is irjanak nekik; irják meg különösen, hogy a Sarzetaki abáját (szürposztó) eladták-e és kinek?² Mäsfelöl még a szegedi várparancsnok is sürgeti a nevezett város biráit, hogy a Péterváradról *hozzája küldött kecskeméti rabok* kiváltása iránt minélelőbb intézködjenek s evégre június 9-én 15 napot tűz ki, mely idő alatt azokat a Berthóti István hadai által minapában elhajtott s névszerint följegyzett bácskai rác foglyokkal okvetlenül kicseréljék, annál is inkább, miután az övéik közül már többen súlyos betegségben sinylenek.³

Ezek után körülbelül két hétre az ónodi gyűlés is véget ért. József válaszul annak végzéseire a háborut nagyobb erélyvel folytatni és Rabutint Erdélybe újra visszaküldeni elhatározá; minek következtében ez már aug. utolsó napjaiban 3—4000-re növekedött gyalogos- és lovas-hadával Budára,⁴

¹ Katona I.: *Historia Crit. Regni Hung. T. XXXVII. p. 522. et seq.* — Hornyiknál: *Kecskemét v. tört. IV. k. 188—190. l.*

² Hornyik J.: *Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevélár 161. sz. a.*

³ U. e. u. ott, IV. 188. l.

⁴ Thaly K.: *Archivum Rákócziánium. Budapest, 1873. II. k. VI. Prothocolon expeditionum Secretiorum etc. 135. sz. 91—92. l.* — és Horváth M.: *Magyarország tört. IV. k. 422. l.*

onnét pedig utját Péterváradon s Titelen körösztüln Szegednek veendő, a Duna mentén lefelé indult. A halasiak már jóval előbb 4062 darab kenyeret küldöttek elébe Szegedre;¹ de a német tábor még szeptember 11-én sem érkezett meg ide; mert a fejedelem Károlynak a mondott napról ezeket írja: „Bizonyos tudósítása Kegyelmednek sem volt még, *ha érkezett-e* (az ellenség) *Szegedhez, vagy sem?*“ s egyuttal meghagyja neki, hogy az általa hozzája küldött inast *a mult év végén Egerbe parancsolt szegediek cselédinek ide-stova lappongtatásával vádolt* s emiatt befogott Szücs Farkas és Rózsa kapitányokkal szembesítvén, ezek ügyét újra megvizsgálta.² Ugyanez időtájban Pekri Lőrincnek is küld egy levelet, melyben tudósítja, hogy „*a németnek még Szegedhez érkezése sem bizonyos*“,³ de már szeptember 18-án erről, mint elmúlt dologról beszél. „Kegyelmed leveléből látom — írja a fön-
tebbi napon Károlynak — mind az ellenségnek szerencsés utazását, mind az mi operatioink haszontalanságát, így tudván dolgát, még akkor adtam volna kegyelmednek ordert az által költözésre, *az midön Szegedhez érkezett volt*; — stb.“⁴ honnét nyilván kiténik, hogy Rabutin hadai szeptember 11, és 18-ika között vonulhattak át Szegeden s így azok nem — mint tudós Horváth Mihályunk állítja⁵

¹ Tooth J.: Kis-Kun-Halas története. 15. l.

² Thaly K.: Archivum Rákócianum. II. k. VI. Prothocolon expeditionum Secretiorum etc. 139. sz. 95—96. l.

³ U. e. u. ott, II. k. VI. Prothocolon exped. secret. 140. sz. 101. l.

⁴ U. e. u. ott, II. k. VI. Prothocolon exped. secret. 142. sz. 104. l.

⁵ Horváth M.: Magyarország tört. IV. k. 422. l.

— augusztus elején, hanem csak szeptember végével juthattak be Erdélybe.

Már ekkor a vidékünkbeli községek nagy része Szeged alá adta magát; sőt kevéssel utóbb maga a dunatiszaközti magyar hadak főfészke Kecskemét is — legalább színre — meghódolt; mert a Globitz által e város részére október 29-én kiadott védlevelében ennek lakosai már mint *a császár hűségére visszatért alattvalók* említettnek.¹

S e védlevellel végképp bucsut kell vennünk Globitztól. Hivatalbeli utódja *Virmondt Damián Hugó gróf* lón, kinek egész ittlétéről csak annyit tudunk, hogy a halasiakat fölszólítja, miszerint a legújabbán összehítt pozsonyi békéltető országgyűlésre ők is követeket küldjenek.² Egy másik, november 24-éről kelt levelében pedig a *szegedi várfönntartására 60* darab birodalmi tallért beküldő kecskemétiakat, eddig tanusított hűségük méltánylása mellett, annak tovább folytatására sarkalja s egyzersmind felszólítja őket, hogy a császár és törvényes király iránti ragaszkodásukat ezentul gyakrabban, nagyobb mérvű fizetésekkel s minden itt-ott fölmerülő hírek közlésével iparkodjanak bebizonyítani.³

A következő 1708. év tavaszán iszonyu árvizek pusztították szegény magyar alföldünket. A Tisza, Maros, Körös, Sárrétje, Berettyó és Hortobágy egytől-egyig kiáradtak, „*Az árvíz* — írja a fejedelem

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 190. l. és u. e. k. Oklevéltárának 162. sz. a.

² Tooth J.: Kis-Kun-Halás tört. 16. l.

³ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 163. sz. a.

Bercsényinek február 6-áról — *egynehány falut vitt el a Tiszaháton és az árvizek alá vettetett föld az gólyafészkekben lakik a házhiján (háztetőkön) sok helyütt s mozsárban töri buzáját az malmok elvitele miatt.*¹

Dacára azonban ezen veszélyes s a tiszántuli részekkel való közlekedést nagyban megnehezítő kiöntéseknek, a német hadak föl- és alábarangolása meg nem szűnt. Már ápril elején hire járt, hogy Rabutin újra ki akar jönni Erdélyből s helyette Kirchpaum generálnak kell oda bemennie egy vagy két ezreddel.² Megjegyzendő, hogy az utóbbi időben rendszerint *Pétervárad, Titel, Szeged és Arad* voltak az Erdélybe törekvő, vagy onnét visszajövő német hadak átkelő pontjai. A Bottyán által február 16-án elfogott Starhemberg Miksa gróf csász. altábornagy értesítése szerint Kirchpaum is errefelé vette útját.³ Rákóczi, kit az ellenségnek ez uton való akadálytalan járás-kelése szerfölött boszantott, újra föltette magában, hogy a dunántuli vidék s Erdélyország között öszszekötő kapcsul szolgáló Szegedet a legelső kedvező alkalommal kiostromolja. Bercsényi szintén helyeselte e ftervet s ápril 16-áról azt írja a fejedelemnek, hogy „Jó volna előbb egy kemény próbát tenni s erre nézve csak a Szentmiklósi és Sötér hadaiból kellene válogatni; e kéttőből — ugymond — kitelnék a válogatott 600, amikor

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. II. k. VII. Prothocolon privatarum expeditionum etc. 10. sz. 164. I.

² U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 32. sz. 221. I. és 38. sz. 243. I.

³ U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 32. sz. 221. I.

aztán *Szegedhez lehetne hozzáfogni.*¹ Minthogy azonban a Rabutin kijöveteléről s Kirchpaumnak Erdélybe való törekvéséről szárnyaló hírek napról-napra mind nagyobb megerősítést nyertek s emellett lett az Aradról Szegedre érkezett Tököli rácainak kitörésétől is méltán lehetett tartani: a fejedelem jobbnak látta az ostromkísérletet egyelőre abbahagyni s egész figyelmét a kétfelől közeledő ellenségre fordítani. „Ugy gondolkodom — írja Károlynak ápril 18-áról — hogy ha az mellém rendeltetett corpust idején összegyűjthetem s erejét kitanulhatom, *egyesen Szeged felé küldök eleikben*, kivált ha Kgmed nem fog késni lovas ezredek küldésével. *Ugy hiszem* — mondja továbbá — *ezért ment oda* (Szegedre) *Tököli, az kinek ez órában irják ottlétit és próbálásra való szándékát.*“²

Ez utóbbi hir a dunatiszaközti lakosságnak nem kis aggodalmat okozott. Kecskemét és Körös nyomban 2000 embert ajánlottak föl védelmül; minek folytán a fejedelem nekik három mázsa lőport, ólmot s néhány apróbb tarackot küldött; Zainak és Szentmiklósinak pedig meghagyta, hogy hadaikat azokéval egyesítsék. Mindezekről a fejedelem Bercsényit ápril 22-én értesíti s egyszersmind azt is megírja neki, hogy bizonyos szökött németek előadása szerint a császáriak *Löffelholtz ezredét Erdélyből Aradra és Szegedre, ezekből pedig Haiszterét Pétervárad felé, a hadsereghez kívánják átvitetni.*³ Néhány nap mulva meg arról értesült, hogy az aradi

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánium. V. k. 53 sz. 631—634. l.

² U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 38. sz. 243. l.

³ U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 41. sz. 248. l.

rácok a *Szegeddel és török földdel való közlekedés fönntartása végett* a szarvasi pusztán várat akarnak emelni; ennek folytán május hó 4-én parancsolatot adott Károlynak, hogy ezt semmi áron meg ne engedje.¹

Ezalatt Rabutin csakugyan megindult hadával s Károlyi kapdosásai dacára Erdélyből kijutván, 600 főre menő gyalogságát Aradnál hajókra szállítá s ugy bocsájtkozék lefelé; míg a Monticelli parancsnoksága alatt hátvédet képezett 1200 1500 főnyi német lovas hadtest amavval párhuzamosan a Maros balpartján haladt előre.²

Az előbbeniek május 15—17-ike között evezhettek be a szegedi révbe; de ugylátszik, hogy a fejedelem ezt még május 18-án sem tudta; mert a most említett napról kelt levelében, melylyel a Hassán tesszalonikai pasát megkéri, hogy az ellenséget a török császár földén átmenni ne engedje, Rabutinnak még csak *jöveteléről* s nem megérkezéről szól.³ Egy nappal később azonban már jobb információi voltak. Ezek szerint a német tábornagy *vasárnap este* szállt be Szegedre, amikor is még lovas hada csak Makóig juthatott el.⁴ Hihetőleg ezt is szerette volna bevárni, de miután a fejedelemnek Györki Pál tábornok parancsnoksága alatt ellene küldött udvari hadai már Kőrös (Kis-Kőrös)

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 47. sz. 260 l.

² U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 52. sz. 269. l. és II. k. VIII. Török- és lengyelországi levelezések 15. sz. 389. l.

³ U. e. u. ott, II. k. VIII. Török- és lengyelorsz. level. 2. sz. 373—374. l.

⁴ U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 52. sz. 269. l.

hatoltak előre, jobbnak találta továbbállani s másnap azaz hétfőn¹ *praecipitanter* — nyakra-főre — lopódzott alá Pétervárad felé a Tisza mellett, „*az merre* — mondja Rákóczi — *hadaink bagázsia nélkül lévén, az élés szüki miatt nem persequálhatták.*“² Ezek után a német lovasságnak aligha volt kedve Szegednek jönni, hanem alkalmasint Makónál átvált a Maroson³ s onnét T.-Kanizsaig vagy Becséig török földön folytatta utját.

Rákóczi a trencsényi csatavesztés után Egerbe sietett, hol is már ekkor az orosz cár egy követe várakozék reá.⁴ Bercsényinek nagyon megtetszhetett a fejedelem lejobb jövetele; mert szeptember 4-én ezeket írja neki: „Fölséged *kiszállása* igen jól esik; még jobb volna, ha volna kivel alább is mennyi. *Szegedet ieszteni*; denique aliquid simile, az mit Fölséged kéntelenítettett cselekednyi az koromzói (koroncói 1704.) harc után.“⁵ Másnap újra ír neki s az iránt tudósítja őt, hogy egy nappal előbb 22 öreghajó rakva gyalogos némettel ment Buda felé és csaknem minden hajón zászló volt. Ő azt hiszi, hogy „ha Haiszter Fehérvárnak ment, az alul akarja

¹ Thaly K.: Archivum Rákóczianum. II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 52. sz. 269. l.

² U. é. u. őtt. II. k. VIII. Török- és lengyelorsz. level. 15. sz. 389. l.

³ A fejedelem május 31-éről Károlyit értesíti, hogy az aradiak mind Makónál vannak; *ahonnét* — ugymond — *még nem költözött volna át a német.* Ez utóbbi szavak azonban keresztül vannak huzva. — Thaly K.: Archivum Rákóczianum. II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 53. sz.-271. l.

⁴ Horváth M.: Magyarország tört. IV. k. 449. l.

⁵ Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. oszt. Had- és béltgy. VI. Budapest, 1878. Székesi Gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejed. Helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704—1712. Az eredeti kéziratokból a titkos jegyek fölfejtésével közli Thaly Kálmán. III. k. 1708—1711. 1708. második fele. 91. sz. 63. l.

rekeszteni s Pálfi fölül megyen szegényeken az Dunántul; avagy ha Erdélynek akar menni, vagy Budán, vagy azon alól egyezik meg ezen gyalogsággal; mert Aradban, *Szegedben hová, praesidiumnak vinni*, idein is volna, sok is volna.¹ Három nap mulva meg a fejedelem értesíti a főtabornagyot, hogy Fehérvárnál 2000 lovas német gyült össze, kik Erdélybe akarnak menni; de ő azért Szolnok felé veendi utját, mert dacára hogy Sötér néki nem rég azt irta, miszerint *Szegednél* (a németek vagy rácok?) a *Tisza-ereket járattatták s hidhoz készülnek*,² ő meg van győződve, hogy az ellenség Tápénál *a vizek és erek miatt hidat nem csinálhat*; hanem, ha át akar kélni a Tiszán, egész Csongrádig kell fölmennie.³

Ezalatt Bercsényi Szócs Györgyöt *a lemenő németes hajós hírek* megvizsgálása végett Vácra küldötte, ki is az ottani barátok jó magyar ember hírében álló vikáriusától — aki akkoron érkezett volt meg Budáról — kitudta, hogy „27 hajóval lovas és gyalog német szállott ki Szent-Gellérd hegye alatt, kinek több az gyalogja, és 4000 az hire mindössze; tegnap, vagy ma (szeptember 9-én) kellett megindulniok innét hajókon és Péterváradig vizen mennek, s onnan *Szeged és Erdély felé*“.⁴

Már ekkor mintegy *ezerig* való gyalogos és

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánium. III. k. 92. sz. 65. l.

² U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 79. sz. 310—311. sz.

³ U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 82. sz. 315. l.

⁴ U. e. u. ott, II. Rákóczy F. levéltára. I. oszt. Had- és belügy. IV. III. k, 1708—1711. 1708. második fele. 94. sz. 68. l.

lovas rác volt összegyűlve Szegeden, kik is szeptember 11-én, vagy mint a fejedelem Bercsényihez ugyanazon hó 17-éről irt levelében mondja — szeptember 14-én¹ *egy talpig vörösbe öltözött szegedi német tiszt vezénylete alatt* az általuk egészen védtelennek gondolt Nagy-Kőrösre törtek. De most az egyszer megjárták; mert az előre fölfegyverközött s alkalmas segélylyel támogatott kőrösi lakosság által megrohantatván, rutul visszaverettek, miközben a szegedi vörös tiszt is megsebesült. Az ekként megszabdalt rácok a belváros déli részét fölgyujtván, sebesültjeik s halottaik fölszedése után gyorsan továbbillantak. Ugyanekkor a városi lakosságnak majdnem összes külső értékét, u. m. ökörcsordáit, teheneit, lovait s juhait is nagyobbbrészt elhajtották; de a magyar katonák közül *csak tizenötöt vihettek el magukkal Szegedre*, kikét aztán két hét múlva Sötér Tamás kuruc ezredes váltott ki fogoly rácokért.²

Nagy-Kőrös esete arra birta a fejedelmet, hogy a dunatiszaközti községek megmaradása iránt jobban gondoskodjék. Belátta ugyanis, hogy ezek csakis úgy lesznek képesek magukat a rácok megtámadásai ellen megvédelmezni, ha az ő ott levő hadai részéről is kellő támogatásban részesülnek. Minthogy azonban ép ezeknél a jó vezérekben nagy hiány volt, Szemeré László brigadérosnak parancsolatot adott, hogy lovas ezredeivel lejjebb huzódjék. Ennek lejövetele, mint a fejedelem szept. 17-éről Bercsé-

¹ Thaly K.: Archivum Rákócziánium II. k. Prothocolon privat. expedit. 89. sz. 330. l.

² Nagykőrösi krónika. Irta Balla Gergely. Kiadták Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Kecskemét, 1856. 84—91. l. — Hornyiknál: Kecskemét v. tört. IV. k. 191—195. l.

nyinek kijelenti, annál szükségesebb, miután a rác három nappal ezelőtt Kőröst fölverte s Hatvannál Besenyeinek 700 katonája van, de nincs kire bizni a parancsnokságot. „Most ugyan — mondja — Sötérrrel és Prinyi Miklóssal leküldöttem őket: ha valamiképen *kótyavetyézni tartózkodott volna azon ezerig való lovas s gyalog rácság Szegednél, hogy felveriek őket* s úgy menjenek a sajkák kergetésére, az kik miatt mégsem mehetet által Kisfaludi László.“¹

A fejedelemnek a szegedi rácok fölveretésére irányzott emez újabb intézkedése, bármennyire szükségesnek látszott is az, a dunatiszaközi községek aggodalmát el nem oszlatá. Tudták ugyanis, hogy azok a kapott vereséget magukon száradni nem hagyják s így folyton tartani lehetett tőlük, hogy a magyar hadak följebb vonulása után újra rájuk csapnak. Ezen bizonytalanság az említett községek nagyrészét lassankint a *szegedi és budai várak véd-szárnyai alá hajták*, melyeknek parancsnokai aztán a feléjük fordult magyar lakosságot sokat mondó, de az akkori körülmények között keveset érő védevelekkel látták el. A kecskemétieket *Deister Albert* gróf, Virmondtnak a szegedi stb. várparancsnokságokban utódja, szeptember 17-én látta el új oltalomlevéllel, melyben különösen kiemeli, hogy a nevezett polgárok, dacára az akkori zavargós világnak, a törvényes király iránt illő hűséget tanusítottak s mint közös alattvalók *a szegedi vár fönntartására adóztak*.²

¹ Thaly-K.: Archivum Rákócziánium. II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 89. sz. 330. l.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 164. sz. a.

Ugyanezen védlevelet október 18-án Heisternek utódja, Herberstein Ernő gróf is megerősítette és pedig majdnem szóról-szóra.¹

A most említett védlevél kiadatása után néhány napra, Károlyi a fejedelem által megígért hadak elküldését sürgeti; minek azonban Rákóczi *a kétfelől is megindult lármázás* miatt eleget nem tehetvén, október 29-éről értesíté Bercsényit, hogy „lehetetlen volt azon hadakat, melyekről Károlyival gondolkozott, elküldeni, mert, Vásárhelyről tegnapelőtt jött hír, mely tegnap Kecskemétről is. confirmáltatott, hogy *négy ezerig való lovas és gyalog német Pálfi és Firmont generálisokkal Szegedhez érkezett és az hidat kötteti, másfelől penéglén Orosz Pál írja, hogy az erdélyi német Kolozsvár felé nyomodik. — — Az kecskeméti hirt — folytatja később — még valóságnak nem tartom: hanem csak azon gyalog német lármázásának, az ki Budáruul hajókon Péter-Váradjáig, onnan penég vizen jött fel Szegedig; noha ezen hirt egy szökött gyalognémet hozta Kecskemétre és az ő mondása szerint az lovasnak másnap kellett volna utánnok jönni: csak azért is kétséges vagyok benne, hogy Pálfit hirdették, kinek ottfent való létét látom az Kegyelmed levelébül.“² Erre Bercsényi november 3-án azt válaszolja, hogy a Szegedre ment német, melyről előbb Eszterházy Antal, legközelebb pedig ő maga is irt, alkalmasint a báró Tíss (Tiege) armádája lesz; „de semmi —*

¹ Hornyik J. Kecskemét v. tört. IV. Oklevéltár 165. sz. a.

² Thaly K.: Archivum Rákóczianum* II. k. VII. Prothocolon privat. expedit. 108. sz. 363. l.

ugymond — nincs már annak most egyéb gondja, hanem hogy bémehessen (Erdélybe) békivel.¹

Bármint erősítgeték is azonban a német hadnak Szegedre érkezését, a fejedelem ezt még dec. 4-én sem hitte.² Nem is volt az egyéb vak lármánál, mely onnét származott, hogy a szeptember elején sz. Gellért hegye alatt kikötött s innét Erdély felé indított gyalogos és lovas német hadtest csakugyan Pétervárad környékére érkezett;³ de a korán befogott erős téli idő miatt onnét tovább nem jöhetett.

Ez időben a dunatiszaközi lakosság biztonsága fölött a fejedelem által onnét fölülről leparancsolt Szemere Lászlónak Héviz, Tura és Kóka körül csoportosan beszállásolt három lovas ezrede s a három város parancsnokának, Sötér Tamásnak Kecskeméten levő százada örködtek.⁴ Emellett a Tisza mindkét oldalá, *Szeged, Tápé, Algyő, Vásárhely* és *Szentes körül*; sőt a dunamente is Pétervárad felé telve volt portyázó hajdukkal.⁵ Ily körülmények között éppen nem lett volna tanácsos a három városnak, melyek közül az egyik (Kecskemét) a német protekció miatt csak az imént is majdnem bajba

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. II. Rákóczy F. levéltára. I. oszt. Had- és belügy. IV. III. k. 1708—1711. 1708. második fele. 132. sz. 156. l.

² U. e. u. ott, II. k. VII. Prothocolon privat expedit. 117. sz. 371. l.

³ U. e. u. ott, II. k. IX. Prothocolon secretiorum expeditionum, Anno 1709. 18. sz. 446. l.

⁴ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 199. l.

⁵ Thaly K.: Archivum Rákócianum. II. Rákóczy F. levéltára. I. oszt. Had- és belügy. VI. III. k. 1708—1711. 1708. második fele. 143. sz. 179—180. l.

jött,¹ a szegedi várral való jó viszonyt elárulni, annál kevésbé az itteni helyőrség eltartása tőlük követelt járandóságokat beszolgáltatni; minek folytán aztán azok egy idő óta el is maradtak. Ennek Schlick gróf, csász. tábornok főhadbiztos valami-képpen neszét vévén, Herbersteinhoz kérdést intéz: vajjon a Kecskemét, Kőrös és Cegléd városoknál kintlevő hátralékok megfizettek-e már, vagy sem? mire a boszus várparancsnok december 20-áról egy erélyes hangon irt körlevelet intéz a három városhoz, melyben azok bírait tüzzel-vassal való ekzekució fenyegetése mellett felszólítja, hogy tartozásaikat 15 nap alatt az ő kezeihez hiánytalanul átszolgáltatni el ne mulasztják.²

A következő 1709-ik év rendkívüli hideggel s hallatlan nagy havazással köszöntött be. „*A nagy hideg — mondja a krónikás — mely Vizkereszt napján estve felé kezdődött, ugyannyira elterjedt: hogy amiatt az égi madarak, hollók, varjúk, csókák és apró madarak a fákról fagyva hullottak. Magyarországon is a hideg a szőlőknek és diófáknak igen ártott.*“³

Dacára azonban e zord téli időnek, az egyideig Péterváradon rekedt német február elején utnak indult, minek folytán az *már e hó közepe táján Szegedre érkezhettek*. Az erről szóló jelentést az ekkoron Munkácson időző fejedelem február 24-én közli Bercsényivel s egyuttal kijelenti, hogy az ő véleménye szerint, a Tápéhoz érkezett németnek

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 197. l.

² U. e. u.: ott. IV. k. 197—199. l.

³ Petthő Gergely — Spángár András: Toldalék. VI. rész. 85. l.

alig lehet más szándéka, minthogy az magát a Nagyváradnál összegyűlt ellenséggel egyesítvén, Debrecent meglátogassa.¹

Ugy történt-e valóban, amint azt Rákóczi előre elgondolta? nem tudjuk; de annyi bizonyos, hogy a német had innét nem sokára tova vonult.

Ugyanez időtájban, vagyis helyesebben február közepén a fejedelem Teleky Mihály gróf tábornokot, erdélyi tanácsurat, valamint Pápai János és Gáspár fejedelmi titkárokat a törökhöz, illetőleg amazt a nándorfehérvári pasához, emezeket pedig a konstantinápolyi udvarhoz követségbe küldvén, melléjük Nyuzó Mihályt és Sötér Tamást adatta kíséretül lovas ezredeikkel. Ezek a követeket Makónál a Maroson szerencsésen átköltöztetvén, onnét az aradi vár alá csaptak; hol is az általuk kiszorított néhány rácót hirtelen lecsapdosván, azoknak egy falka marháját elnyerték s azt a török kereskedőknek nyomban el is adták.² Ezt a rácok boszulatlanul nem hagyhatták; ugyanazért a rendkívüli nagy hó és kemény tél multával, ápril közepén Kecskemét alá ütöttek és Szücs Istók ottani kuruc hadnagynak, valamint egyebeknek is marháit, számra mintegy 70 darabot elrabolván, Pestre hajtották;³ mire a boszus kuruc hadnagy két bácskai helység földulásával felelt. Most meg Herberstein haragudott meg; — „Minthogy — írja a szegedi paráncsnok május

¹ Thaly K.: Archivum; Rákóczianum. II. k. IX. Prothocolon secretorium expeditionum. Anno 1709. 18. sz. 446. 1.

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 200. 1.

³ L. Sötér Tamás levelét Thaly K.: Bottyán János stb. 385. 1. — Hornyiknál: Kecskemét v. tört. IV. k. 200. 1.

17-éről a kecskeméti tanácshoz — 3-a currentis az Kgltek Hadnagya Szücs István, némely ott Lakosokkal, ugy Kőrösiekkal és Czeplédiekkel megedgyezvén, az Bácsi Vidékjére reá csapván, Zászlók alatt fegyveres kézzel az két helységet megütvén, és mezei munkában talált szegény Jobbágyságban edgynehányat lecsapdosván, edgynehányat is magával elvivén, sok baromféle marhát lovakkal edgyütt elhajtván és azon prédával egyenesen Kgltek Városába bemenvén, ott kótyavetyélte el. Mely dolgon nem kevésbé csodálkozom, hogy oly vakmerőségbe ejtette magát és az nyaválás Jobbágysággal oly kegyetlenül bánt; ugy látom, hogy a jó szomszéd-ságot el kell bontanom és rontanom. Kire nézve Kgltek ezen injuriáról ugy gondolkodgyék, hogy ha ezen sértett fél valamint s valahogyan meg nem contentáltatik, kéntelen leszek az Egri határiglan levő Helységeket az mi fegyverünk által porrá tétetni és az bünösökkel edgyütt ártatlan keresztyén vért kiontani, melyről protestálok, oka Isten s Világ előtt semmi veszedelmének ne legyek“¹

Még csak az kellett volna, hogy a szegedi parancsnok fenyegetését teljesitse! A *pestis*, vagy más néven *gugahalál* már ugyis eléggé megpusztította szegény magyar népünket. Ezen rut nyavalya elterjedését a nép hite egy csomag kendernek tulajdonítá, melyet állítólag egy leány hozott volna magával a török tartományokból Csongrádra.² A kender-csomagot Sötér Tamás is említi ápril 22-iki

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 200—201. 1.

² II. Rákóczy F. emlékirata a magyar hadjáratról. 177. 1.

jelentésében; csakhogy azt, a megejtett vizsgálat szerint, nem egy leány, hanem a leánya látogatásából Hód-Mező-Vásárhelyről visszatért Szelei Mihály hurcolta át Kecskemétre.¹

A pestis *Szegeden*, Aradon s egyáltalán a Maros mentén már 1708-ban kezdte pusztítását s nem-sokára oly nagy terjedelmet vőn, hogy emiatt a dunatiszaközi hadjáratnak jóideig függőben kellett maradnia.² Ez időt Rákóczi legjobbnak látta diplomatiai alkudozásokra fordítani. A többi közt — mint láttuk — Konstantinápolyba is követeket küldött, hogy ott a portától az általa zsoldba fogadni szándékoltnak (albániai) hadak átbocsájtását eszközölje. A porta azonban csak az esetre lett volna hajlandó ezt megengedni, ha Rákóczi előbb a németek kezén levő alvidéki várak, névszerint *Szeged*, Arad, Eszék vagy Pétervárad valamelyikének elfoglalása által nekik utat, vagy mint akkoron mondták, *kaput nyit*. A fejedelem már erre is ráállott volna, különösen miután *Szeged* és Arad kézrekerítése ugys szíven feküdt; de a török udvar annyi sok kifogást tett, hogy utóbb már maga Rákóczi is unni kezdte a dolgot; Bercsényi meg épen nevetségesnek tartá az egészet. „Szeretném most hallani Pápai³ Uramat — írja a fejedelemnek 1709. augusztus 1-én — az török oraculum hazud e többet egy vezérnél, vagy az vezér egy oraculumnál? — Addig kíván *kaput*, hogy majd az *ablakon* is befér arnótja Pápai Uramnak.“³

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 205. l.

² Thaly K.: Bottyán János stb. 435. l.

³ Thaly K. Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi F. levéltára. I. cszt. Had- és belügy. VI. Székési gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez. III. k. (1708—1711.) 1709. 25. sz. 240. l.

S Bercsényinek csakugyan igaza lön. Az arnaut segítség kimaradt s ezzel együtt a szegedi vár ostroma is dugába dőlt; minek következtében a vérszemet kapott alföldi rác hadak újra mozogni kezdtek és szeptember elején Szegedhez gyülekezvén, a kellő védelem nélkül maradt dunatiszaközi községeket borzasztó rémületbe ejték.

A vitéz s levékeny Bottyán ékkoron a Zagyva mellett, Lőrinc-Kátánál táborozék.¹ Alkalmassint innét tudósítá Bercsényit, hogy „*táborban szállott Szegednél a rác;* kire nézve — írja a főtábornagy Rákóczinak szeptember 14-éről — elküldtem Kókait és Sötér *szegedi seregeit* melléje és megirtam: az Istenért, legalább salválnunk kellene az javában az embereknek által a Dunán; semmi segítséget sem nyújtani ily veszélyben, hazánk ily hiveit így vesztenünk — rettenetes dolog! Isten szánja szegényeket.”²

Szerencsére a Szegeden összegyűlt rácok, kik — mint láttuk — Bercsényinek igen nagy aggodalmat okoztak,³ most az egyszer csöndesen viselték magukat; de azért a tőlük való félelem a szegény dunatiszaközi községek nagy részét újra a *szegedi* budai stb. várparancsnokok oltalma alá hajtá.⁴

1710. január 22-én Rákóczi a császári hadakkal Vadkert és Romhány között igen kemény csatát

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 209—210. l.

² Thaly K.: Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi F. levéltára I. oszt. VI. Székesi gróf Bercsényi M. levelei Rákóczi fejedelemhez. III. k. (1708—1711.) 1709. 66. sz. 347. l.

³ U. e. u. ott, u. a. k. 73. sz. 547. l.

⁴ Kecskemétet Herberstein szegedi várparancsnok október 29-én látta el védlevéllel.

vivott, mely jólehet mind a két félre nézve eldöntetlenül maradt, de azért a fölkelésnek kipótolhatlan erkölcsi veszteséget okozott. Mindenki reményét vesztette; maga a fejedelem is még csak az egyetlen Károlyi Sándor ügyességébe helyezett némi bizalmat s ezentul minden diplomáciai törekvését oda irányzta, hogy a fölkelést lehetőleg előnyös kiegyezéssel befejezhesse s hogy ebbeli célját annál könnyebben elérhesse, a háborút nagyobb erélyvel folytatni elhatározá.

Legelőször is a nyugtalan vérű alföldi rácokkal gyűlt meg a baja, kik is már február közepe táján a szokottnál nagyobb számban gyülekeztek Szeged alá;¹ mit midőn a Szent-Márton-Kátán táborozó fejedelem meghallott volna, a körülötte levő hadak egy részével nyomban Ceglédre indult; de mire (február 20-án) oda ért, már akkor a rácok, csapataikat Tökölyiével s az Erdélyből kijönni szándékozó német haddal egyesítendők, által mentek a Tiszán.²

Körülbelül két hónap múlva a szegedi várórség is kicseréltetett. „Noha — írja a szegi pusztán időző fejedelem Bercsényinek április 23-áról — az tegnapi hirre nézve, hogy csak most érkezett Pétervárára és *Szegedre az váltó recluta*, — még az feldobol: nem hiszem, elkezdje operatióját.“³

Pár hétig, az igaz, nem is volt semmi baj; de

¹ Thaly K.: Archivum Rákócianum. III. k. Budapest, 1874. I. Prothocolon Suae Serenitatis Principalis Expeditionum Secretiorum, Anno 1710. 17. sz. 26. l.

² U. e. u. a. k. 22. sz. 31—32. l. — 23. sz. 35. l. — 24. sz. 35. l. — 25. sz. 37. l. — 26. sz. 38. l. — és 27. sz. 44. l.

³ U. e. u. a. k. 65. sz. 104. l.

aztán újra megkezdődtek az ellenségeskedések. A szegedi várparancsnok ugyanis, hirül vevén, hogy az orosz fegyverek elől még a múlt év őszén Potocky vezérlete alatt hazánkba menekült s Rákóczi által ez év tavaszán Cegléd, Körös és Kecskemét városokba szállásolt 2000 főnyi francia, svéd és lengyel vegyes had sem a maga, sem pedig az őrizetére bízott vidék biztonsága iránt legkisebb elővigyázatot sem tanusít, május elején mintegy 400—500 főnyi rác és német katonát küld ki ellene, kik is a gondatlanokat hirtelen meglepven, közülök négy százat levágtak; mire aztán azok 50 fogoly, 4 zászló s több száz ló visszahagyásával a legnagyobb rendtelenségben menekültek Rákóczi táborába¹

Kevéssel utóbb, azaz május 24-én már a fejedelem Munkács alatt táborozott. Innét jelenti Bercsényinek, hogy „az rácság mindenünnen concurrálván (öszszegyülvén), *Szegedtül megindult*, merre? még nem tudják. — És mivel Erdélyben sáncokat erigál (hányat), — — elhiszi, amit a rabok és desertorok beszélnek, hogy t. i. három regiment akar kijönni *Szeged felé*, hogy a felső némettel Kassánál conjungálhassa (egyesithesse) magát.“²

Ezalatt a pestis csaknem az egész Magyarországot előzönlötte, jóllehet e borzasztó nyavala towaterjedésének meggátlása végett mind a kurucok, mind pedig a labancok igen erélyes intézkedéseket tettek. Különösen ami az utóbbiakat illeti, gróf Herberstein szegedi várparancsnok és Comet József

¹ Thaly K.: II. Rákóczy F. emlékirata. 179. és 185. l. — M. Kovács J.: Magyar Krónika. I. r. 92—93. l. — és Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 211. l.

² Thaly K.: Archivum Rákócziánum. III. k. I. Prothocolon Suae Seren. Principalis Expedition. Secretiör. Anno 1710. 70. sz. III. l.

ugyanottani császári biztos 1710. május 17-éről külön nyiltleveleket bocsájtanak a dunatiszaközi községekhez, melyekkel azokat a Budapesttel való közlekedéstől halálbüntetés alatt eltiltják; azon helységeket pedig, melyek a dögvészt a vidékre behurcolnák, tüzzel-vassal és gyökerestől való kiirtással fenyegetik.

„Minthogy — így szól az első — az Felséges Ur-Istennek haragja, bizonyos relatiom lévén, ujobban grassálni kezdett már Budán is az Pestis nyavalya; már az eő szent Felsége kegyelmességébül ez tájon is ott Kgltek környékét azon ostor alól felszabadította és ekkoráig is még, dicsértessék a sz. neve érette, nem hallatik semmi oly veszedelmes hir, hogy ezentul is megmaradhassunk és vigyázhassunk magunkra, szükséges éjjel nappal szép dispositiokat idejekorán institulállyunk, az mint legelsőbb eő szent Felségének alázatos könyörgésünkkel, azután a separatiot promoveállyuk és invigilállyuk. Tetcett annak okáért a Felséges Udvaratul is kiadott Parancsolattya szerént, minden körül belül való városi és falusi Biráknak, Eskütteknek és Lakosoknak közön-ségessen serio parancsolnom és intimálnom, hogy rendelést tevén Kgltek magok között, az *Budai vagy Pesti Emberekkel és Lakosokkal egy csep Commerciumot vagy szemben való öszvejárást senki, feje elvesztése alatt, kereskedés és tözsérkedésképpen, vagy más pretextus alatt is tartatni és correspondeálni ne merészellyen*; hasonlóképpen Ráckevieknek keményen parancsolom, ezen Orde-remet és megmaradásokra való dispositiomat mindenekben úgy alkalmaztassátok megtartani, hogy az

egész helység, az hol olly contumax és szófogadatlan találtatik, nemcsak maga életének elfogyásával nagy büntetésben ne essék. Az mint is az egész Districtusnak is injungáltatik, minden helységbelieknek, ha ide, *Szegedi Territoriumjával a szomszédságban communicatiót tartani akarják*, azoknak békét hagyván, ha külömben ezer forint első birság, azután annál is nagyobbat el nem kerülük, valaki az ilyen szófogadatlanságban találtatik, stb.“¹

A Comet körlevele meg ekkép. hangzik; „Halatlik és bizonyosnak is tapasztallyuk lenni, hogy Budán a mérges Pestis Halál erősképpen grassál, kire nézve nagyobb része nemcsak Kgltek közül, hanem másrendbeliek is vadnak olyanok, akik aféle nyavalyátul nem irtóznak; sőt vakmerőképpen hozzá közelgetnek, hogy azért is még az helységek is ne inficiállyák, fejetek elvesztése alatt arra fel Buda felé semminemü conversatiót, járást kelést meg ne merészellyetek ezután próbálni, ezen intimatiót többi helységeknek adhatni, hogy ha (kit az Ur Isten ne adgyon, sött oltalmazzon) casualiter esnék azon fellyül specificált halál rajtatok, ezek után nem respiciállyuk semmi nemü kegyelmet, hanem igyenesen az egész Helyt tüzzel megemésztjük; utolszor is intem s admoneáalom Kglteket, a nagy Isten szerelmeért kiki magát úgy oltalmazza Isten ereje által, hogy egy vagy két emberért az helységtetek utolsó veszedelemben ne ejtsétek, mivel már megkóstoltátok a mérgét azon veszedelemnek. Hogy *Buzát*

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. Oklevéltár 169. sz. a. 423. lap.

innét, akik pénzen akarják, némely Kgltek emberei, nem engedgyük, maguk oretenus okát megmodgyák: nem akarjuk azt, hogy töllünk Kuruc ellenséget annonával provideálnátok, nekik szolgáltatótok az eledelt, *hanem ha eő Felsége Táborá ide közelebb érkezik, igenis a félével gazdálkodhatunk*, akkoron akinek szüksége lészen valamire, bizvást bejöhét; mindazonáltal Pestises helyeknek hadgyatok békét, ha minnyájan nem akartok egyczersmind utolsó veszedelembé esni.“¹

Augusztus 2-án Herberstein ismét megújítja az előbbeni tilalmat. „Minthogy — mondja ő — „nemcsak az alsó Magyar, de még a felső országban is annyira elterjedett és grassál azon Istennek eő sz. Felségének kemény ostora, *pestis nyavalya*, hogy már az országunkhoz szomszéd Provinciák is majdnem irtóztató veszedelemben vadnak, — — közel hozzánk megint Gyöngyösön, Egerben, Apátiban, és ott körülbelül való helyiségekben is — comperiáltatott, — — — hagyom és keményen is parancsolom, hogy senki onnan felyül való, jövő embereket — maga házához szállásul bé ne bocsássa, megemlitett városbeliekkal tőzsérkedést és correspondenciákat ne tartson, — másként ha legkisebbet ebben a nyavalyában észrevehét, nemcsak az Helység, hogy innen velünk való communicatiótul excludáltatik, de még a birák is halálosképpen azon szófogatatlan embertelen és istentelenekkel edgyütt, mások példájára gyalázatosan fognak exequáltatni és e világbul kitörültetni.“²

¹ Hornyik J.: Kecskemét. v. tört. IV. k. 424—425. I. Oklevéltár 170. sz. a.

² U. e. u. ott. IV.-k. 208—209: 1.

A pestis dühöngése s a nemzeti ügy rohamos hanyatlása a szülővárosuktól oly sok ideig távol tartott szegedi polgárokat végkép elkeserítették. Most már alig gondoltak egyébre, minthogy az önkénytelenül elhagyott ősi fészekbe minél előbb bántatlanul visszatérhessenek s miután e szándékukat maga a szegedi várparancsnok is erősen támogatta, az idegen hajlékot testestől-lelkestől megunt bujdosók — kivéve természetesen a fölkelők táborában küzdőket — apródonkint egytől-egyig haza hullongtak.¹

Elképzelhetjük, mennyi sok teendő várt itthon rájuk. A közel hat évi távollét alatt megpusztult, vagy rombadőlt házaik kitatarozása és fölépítése, elparlagosult földjeik, szölleik helyrehozása, birtokviszonyaik tisztázása stb. mind oly dolgok voltak, melyek a nevezett polgárok türelmét s kitartását ugyancsak próbakőre tették. Pedig még ezeken fölül másegyéb kötelmeik is voltak; a többi közt arról is gondoskodniok kellett hogy az ő ősrégi szabadalmaikat, melyek leginkább a II. Miksa s II. Ferdinánd által megerősített IV. Béla, Zsigmond, Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos-féle kiváltságlevelekben kulminálnak, a maguk és a későbbi nemzedék számára megmentésék. Ők ugyan ezen kiváltságleveleket még 1703-ban fölterjesztették s I. Leopold meg is erősítette azokat,² de az erősítvény kiadása, az ép akko-

¹ A fejedelem 1710. szept. 4-én Szerencsről szemrehányást tesz Károlyinak, hogy a jászokat tulságos követelésekkel zaklatja. Hisz így elfutnak, — írja neki a fejedelem, — mert anélkül is mennyi gazda ment Szegedbe, Rácz-Kövibe s máshová s mennyi holt meg az pestisbe? L. Thaly K.: Archivum Rákócziánium. III. k. I. Prothocolon Suae Serenitatis Principalis Expedition. Secretior. Anno 1710. 94. sz. 153. l.

² A birtokomban levő okmánytár 56. sz. a.

ron kitört Rákóczi-szabadságharc miatt függőben maradt.¹ Most tehát, hogy ősi fészüket újra elfoglalták, legelső teendőjük az volt, hogy az említett szabadalmak megerősítése, illetőleg átíratása iránt hét év előtt benyújtott kérvényüket megújították s azt a m. kir. udvari kancellária útján I. József elé terjesztették, ki is őket az osztrák uralkodóház iránt tanusított hűségük, de legkivált az 1695-iki török hadjárat alkalmával élelem dolgában nagy szükségét szenvedett császári hadak részére általuk kiszolgáltattott nagymennyiségű gabona s abrakbeli segedelem jutalmául 1710. július 30-án a már többször említett kiváltságlevelekben foglalt szabadalmaikban újra megerősítette.²

Ezen erősítvény kiadása után alig pár hó múlva már a császáriak voltak az urak Duna-Tisza közén. Minthogy azonban még itt-ott egyes kuruc-csapat-töredékek lappangtak. Herberstein szegedi várparancsnok október 20-áról Halas, Kecskemét, Körös és Cegléd városokhoz egy igen erélyes hangon irt nyiltlevelet intéz, melyben azok biráinak e levél meghirdetését kötelességükké tévén, azokat fölszólitja, hogy minden tévelygő kurucot hozzája *Szegedre* küldjenek, „kiket én — ugymond — adatott Authóritásom szerint Császár Urunk eő Felsége nevében Gratiájában béveszem, a többi Hivei közé protec-

¹ A birtokomban levő okmánytár 64. sz. a.

² L. az 1719-iki III. Károly-féle diplomát, Szeged város története I. k. 76. sz. 286—306. I. A „Prothocollum Politicum. Annorum 1717—1723.“ c. városi jegyzőkönyv 3. l. azt mondja, hogy a föntemplített szabadalmak megerősítését az akkori városi hites jegyző — juratus notarius — és Nagy János, sz. Ferenc-rendü szerzetes-tartományfőnök — provincialis — eszközölték ki.

tiom alá, ellenben pedig valaki fegyverben tapasztaltatik, portássaim által béhozatván, minden kegyelem, törvény, gratia nélkül, kegyetlenképpen kegyes életitül megfosztatom.“¹ Minthogy pedig még e fenyegetés után sem jelentkezött senki Szegeden, jóllehet a parancsnok értesülése szerint csak úgy hemzsegett a sok lappangó kuruc Duna-Tisza közén. Hogy tehát ezeket kigyomlálhassa s az utasokat ellenük biztosítsa, november 2-áról újra egy nyiltlevelet bocsájt közre, mellyel a főntebb nevezett városok biráit a hűségi eskü-letétele végett Szegedre rendeli; a városokba pedig német helyőrséget szállásoltat.²

Ugyanekkor történhetett az is, hogy „*tizenkét halasi lakos lerakván a szegedi várban a magok fegyvereket*, melyeket Rákóczi Ferencz fejedelem részére használtak, a koronás király hűségére magokat hittel kötelezték szegedi várkommendáns Herberstein generalis előtt.“³

December 1-én Eger vára is föladta magát, minnek következtében a Duna-Tisza-közi kuruc-fölkelés már ez év végével teljesen befejeztetett.

A béke tehát itt e vidéken nagynehezen ismét helyre állott; de nem a szegedi polgárok nyugalma, kiket az odavaló várparancsnok még most, az ő szabadalmaik megerősítése után is különféle ingyenes munkákkal, fuvarokkal s egyéb szokatlan követelésekkel zaklatni és háborgatni meg nem szűnt. Ezen törvénytelen eljárás ellen városunk polgárai legelőször is a cs. kir. udvari haditanácsnál emeltek

¹ Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 213 -214. 1

² Hornyik J.: Kecskemét v. tört. IV. k. 214. 1.

³ Tooth J.: Kis-Kun-Halas tört. 17. 1.

panaszt; ez azonban azt felelte nekik, hogy miután néki még eddig az ő szabadalmaik megerősítéséről semmi tudomása sincs, eszközöljék ki előbb, hogy ezen megerősítés vele a szokott úton közöltessék, akkor aztán majd ő is intézkedni fog, hogy jogaik csorbulást ne szenvedjenek.

Ezen eléggé érthető felelet után polgáraink a m. kir. udvari kancellária elé vitték ügyöket,¹ melyis aztán, hogy a további surlódásoknak elejét vegye, 1711 január 2-án az érintett királyi erősítvény hiteles másolatának átterjesztése mellett felkéri a cs. kir. udvari haditanácsot, hogy legyen szives intézkedni, miszerint a Szeged városának, mint *peculium regiumnak* régebben adott s legujabban király Őfelsége által is megerősített szabadalmait ezentul a katonaság részéről is tiszteletben tartassanak.²

Jóllehet pedig ezen kancelláriai átírat a katonaság és Szeged város polgárai között ujabban fölmerült ellenségeskédéseket egészen meg nem szüntette is, de azért ezek mérséklésére, valamint a nevezett város morális tekintélyének helyreállítására igen sokat tett. Még többet tett azonban maga József király, ki is 1711 ápril 9-én kelt jeles diplomájával Szeged városát *jure postliminii*, azaz utólagos joggal a többi szabad királyi városok sorába emelvén, annak régi szabadalmait és kiváltságait ismételten megújította és megerősítette.³

Már ekkor javában folytak a békealkudozások s azok menetét többé sem az ez időben Lengyel-

¹ A birtokomban levő okmánytár 66. sz. a.

² U. o. a 67. sz. a.

³ U. ott. a 68. sz. a.

országban időző Rákóczinak tiltakozása, sem pedig a királynak 1711 ápril 17-én bekövetkezett halála meg nem akaszthatta. Ápril 27-én gyűltek össze a fölkelő rendek Szatmáron s miután itt a békeokmány szövege megállapított, május 1-én Károlyi Sándornak 10 ezer s néhány száz lovasból álló hadteste is lerakta fegyverét a majthényi mezőn; minek folytán a közel 8 évig tartott Rákóczi-szabadságharc s ezzel együtt a kuruc világ is véget ért.
